

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут публічного управління
Кафедра фінансів імені С.І. Юрія

БОЙКО Микола Пилипович

Механізми державного регулювання соціального захисту
учасників АТО, ООС та членів їх сімей

спеціальність: 281 – Публічне управління та адміністрування
освітньо-професійна програма – Державна служба
Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи
ДСПУАзм – 24
М. П. Бойко

Науковий керівник
к.е.н., доцент, О. Т.Іващук

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

«___» _____ 2021 р.
Завідувач кафедри

_____ О.П. Кириленко

ТЕРНОПІЛЬ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ АТО, ООС ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ	
1.1. Економічна сутність та особливості соціального захисту учасників АТО, ООС та членів їх сімей	6
1.2. Формування механізму та принципів державного регулювання соціального захисту учасників АТО	13
1.3. Нормативно-правове регулювання соціального захисту учасників АТО	19
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ АТО	
2.1. Інституційне забезпечення соціального захисту учасників АТО на регіональному рівні	30
2.2. Аналіз фінансового забезпечення соціального захисту учасників АТО	39
2.3. Оцінка процесу надання соціальних послуг в процесі реалізації державної політики у сфері соціального захисту учасників АТО	45
Висновки до розділу 2	54
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ АТО, ООС	
3.1. Державне регулювання соціального захисту: зарубіжний досвід та перспективи для України	56
3.2. Шляхи удосконалення соціального захисту учасників АТО	62
Висновки до розділу 3	67
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ	73

ВСТУП

Актуальність проблеми. В сучасних умовах активно формується система надання соціальних послуг. Затверджено стандарти для окремих видів соціальних послуг, налагоджено роботу мережі державних служб і закладів, які виступають надавачами соціальних послуг, певна активізація співпраці держави та недержавних надавачів. Водночас багато проблем, пов'язаних з наданням населенню соціальних послуг, не втрачають своєї актуальності, а навпаки загострюються. Зокрема події на сході України в 2014 році розширили сферу дії системи соціального захисту. Виникла потреба у наданні соціальних послуг військовослужбовцям та іншим учасникам антитерористичної операції, які захищають незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України. Та нажаль, сучасний стан системи надання соціальних послуг не може повністю задовольнити потреби, які постійно зростають. Для їх задоволення необхідним є суттєве покращення якості соціальних послуг, модернізація механізмів фінансування, розширення кола можливих надавачів цих послуг. Відповідно, необхідним є розроблення механізму державного регулювання соціального захисту учасників АТО, ООС та членів їх сімей, реалізація якого сприятиме удосконаленню соціальних послуг даної категорії осіб.

Аналіз останніх досліджень та наукових праць. Основні положення та ідеї державного регулювання соціального захисту учасників АТО, ООС та членів їх сімей викладені в працях вітчизняних та іноземних науковців, зокрема: В. Авер'янова, Ш. Авідора, В. Бакуменка, М. Білинської, Н. Болотіної, В. Бульби, О. Васильєва, С. Горбунової-Рубан, І. Дацюка, А. Дегтяр, В. Єлагіна, Л. Ітжакі, О. Кондратенка, М. Кравченко, Ю. Калагіна, В. Кривошей, А. Кириченко, В. Кучера, Ю. Ковбасюка, Р. Нижник, М. Новак-Каляєва, Б.

Михайлова, В. Мисюри, В. Собченка, Н. Статівка, О. Труша, Д. Терещенка, О. Шкуропатського, О. Щербініна, І. Шевчука.

Мета та завдання кваліфікаційної роботи. Метою кваліфікаційної роботи є теоретичне та практичне обґрунтування механізму державного регулювання соціального захисту учасників АТО, ООС та членів їх сімей.

Для досягнення поставленої мети передбачено постановку, формулювання і розв'язання наступних наукових і практичних завдань:

- дослідити економічну сутність та особливості соціального захисту учасників АТО, ООС та членів їх сімей;
- розглянути механізм та принципи державного регулювання соціального захисту означених категорій населення;
- дослідити нормативно-правові акти на основі яких здійснюється соціальний захист учасників АТО;
- охарактеризувати інституційне забезпечення соціального захисту учасників АТО на регіональному рівні;
- проаналізувати фінансове забезпечення соціального захисту учасників АТО;
- провести оцінку процесу надання соціальних послуг в процесі реалізації державної політики у сфері соціального захисту учасників АТО;
- обґрунтувати напрями удосконалення механізму державного регулювання соціального захисту учасників АТО, ООС.

Об'єктом дослідження є процес здійснення державного регулювання соціального захисту учасників АТО.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти формування та реалізації механізму державного регулювання соціального захисту учасників АТО, ООС та членів їх сімей.

Методи дослідження. Відповідно до мети і завдань кваліфікаційної роботи було використано загальнонаукові та спеціальні методів: логіко-семантичний для опрацювання базових понять, категорій, дефініцій, а також

розширення понятійно-категоріального апарату дослідження; порівняльно-статистичний щодо опрацювання статистичних матеріалів для обробки даних щодо визначення і аналізу показників соціального захисту населення; структурно-функціональний для визначення структури та функціональної спрямованості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в системі соціального захисту учасників АТО; аналізу та синтезу щодо дослідження наукових концепцій та зарубіжної практики щодо реалізації державного регулювання соціального захисту учасників АТО; моделювання для обґрунтування напрямів та шляхів удосконалення механізму державного регулювання соціального захисту учасників АТО, ООС та членів їх сімей.

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативні акти України що стосуються питання соціального захисту учасників АТО, ООС та членів їх сімей, офіційні сайти органів законодавчої та виконавчої влади України, монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених, інтернет джерела.

Практичне значення роботи. Висновки та рекомендації, сформульовані у роботі можуть бути використані в практичній роботі Департаментів соціального захисту на регіональному рівні задля налагодження конструктивної моделі взаємодії органів влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та членів АТО.

Апробація результатів дослідження. За темою дослідження опубліковано тези, які були апробовані на: Всеукраїнській науковій Інтернет-конференції «Фінансово-економічні аспекти взаємодії банківського та реального секторів» (м. Тернопіль, 19 листопада 2021 р.).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку літературних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи складає 72 сторінки комп'ютерного тексту, у тому числі 4 таблиці, 15 рисунків, список літературних джерел з 72 найменувань, 3 додатки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ
АТО, ООС ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

1.1. Економічна сутність та особливості соціального захисту учасників АТО, ООС та членів їх сімей

Соціальна захищеність – це механізми, з допомогою яких реалізується правове становище військовослужбовців і гарантії забезпечення їх права і свободи. Соціальний захист військовослужбовців є складний процес, що має багатовікову історію і відображає всі переломні події історичного розвитку державності в Україні.

Ця система представлена сукупністю соціальних виплат та допомоги, пільг та відрахувань, соціальної допомоги малозабезпеченим та ветеранам, що дозволяє компенсувати населенню низькі заробітки, недоліки системи пенсійного забезпечення, погані умови праці, соціальне забезпечення та медичне обслуговування. Соціальний захист, що розглядається як соціальний інститут, є сукупністю правових норм, націлених на вирішення певних соціальних та економічних проблем у міжнародному контексті. Цей соціальний інститут пов'язаний із встановленими законодавством категоріями громадян, які через відсутність роботи, втрати працездатності або з інших причин не мають у своєму розпорядженні достатніх фінансових засобів для задоволення своїх життєво необхідних потреб. У рамках систем соціального захисту при

настанні встановлених законодавством несприятливих ситуацій таким громадянам надається допомога у грошовій та натуральній формі, а також у формі різноманітних послуг, що має компенсаційний характер.

Існують різні підходи до визначення сутності поняття «соціальний захист».

На думку В. Скуратівського та О. Палія соціальний захист визначається «як комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства за конкретних економічних умов» [64].

Е. Лібанова зазначає, що «соціальний захист населення – це матеріальне забезпечення всіх без винятку громадян не нижче соціальних нормативів і забезпечення гідних умов проживання» [31, с. 12].

Н.П. Борецька розглядає соціальний захист населення як «багатогранну систему взаємопов'язаних з усіма законодавчими та виконавчими рішеннями різних рівнів економічних, правових і соціальних гарантій реалізації найважливіших соціальних прав кожного члена нашого суспільства, незалежно від його місця проживання, працездатності, статі, віку. У широкому ж розумінні соціальний захист – це система організаційних, правових та економічних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав громадянина в Україні» [4, с. 25].

З правової точки зору, відповідно ст. 46 Конституції України під соціальним захистом «передбачено право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [25].

Сьогодні соціальний захист в Україні реалізується у трьох напрямках: соціальний захист громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах, соціальний захист громадян за ознакою професійної приналежності та соціальний захист громадян за заслуги перед державою (рис. 1.1). Більш

деталізовано напрями соціального захисту населення України подано у додатку А.

Рис. 1.1. Напрями реалізації соціального захисту населення

В нашому дослідженні увагу буде акцентуватись на соціальному захисті учасників АТО, ООС та членів їх сімей.

Соціальний захист військовослужбовців згідно Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» трактується як «діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі» [39].

На думку О. Кондратенка пропонує розглядати «соціальний захист учасників АТО та членів їхніх сімей з погляду соціальної безпеки, актуалізуючи питання забезпечення державою гнучкої системи соціального захисту, розробки й упровадження в практику нової моделі соціального страхування, збереження людського трудового та інтелектуального потенціалу» [23, с. 32].

На нашу думку систему соціального захисту учасників АТО слід визначити як спільну діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, підприємств та організацій щодо реалізації встановлених чинним законодавством прав і

гарантій, свобод і законних інтересів, задоволення матеріальних і соціальних потреб учасників АТО та членів їх сімей.

Учасники АТО ціною власного життя та здоров'я захищають кожен сантиметр рідної землі. Повертаючись з зони збройного конфлікту, військові стикаються з великою кількістю проблем, що не дають їм успішно адаптуватися до мирного життя. Їх вирішення потребує особливого підходу. Тому сьогодні головне завдання держави максимально охопити цих людей соціальними послугами та пільгами.

Умовно проблеми з якими зіштовхуються ветерани, повернувшись із зони проведення АТО, можна розділити на соціальні та психологічні (рис. 1.2).

Державна політика спрямована на забезпечення прав, гарантій та компенсацій військовослужбовцям шляхом формування соціального захисту спрямованого на адаптацію їх до мирного життя, психологічну реабілітацію, надання технічних засобів реабілітації, житла, санаторно-курортного лікування, пенсійного забезпечення, освітніх послуг, пільг [8, с. 118]. Тим самим здійснюється мінімізація впливу соціально-психологічних проблем на ветеранів.

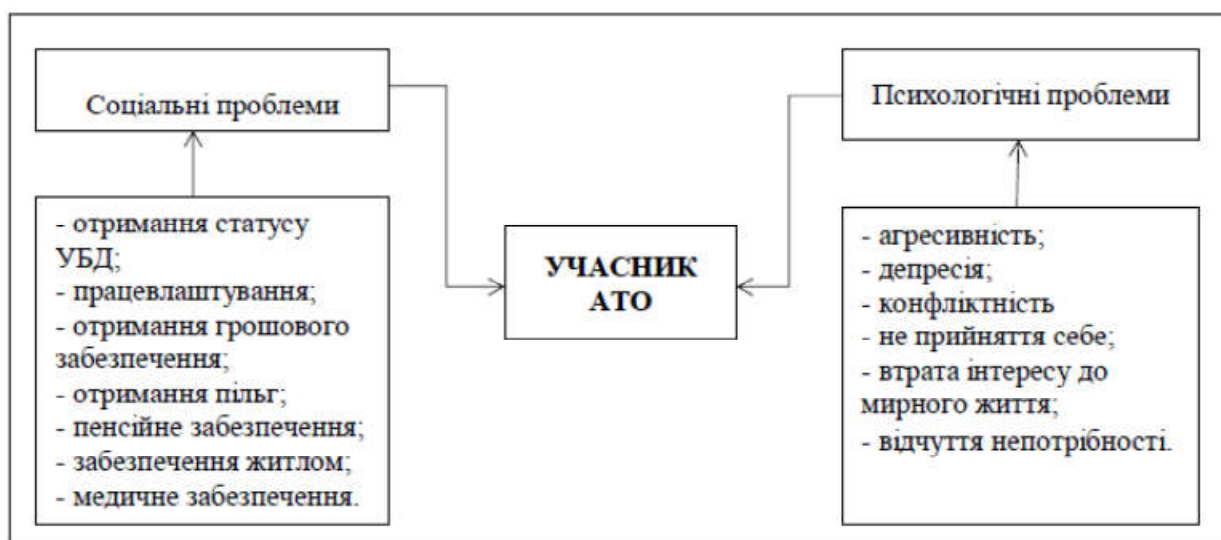

Рис. 1.2. Соціально-психологічні проблеми учасника АТО

Примітка. Складено автором на основі [3].

Державна політика визначається як нерозривний процес метою якого є сталий розвиток суспільства у всіх його сферах, пошук шляхів вирішення суспільних проблем, та підтримка балансу забезпечення потреб різних суспільних груп у державі.

Розуміння державної політики у сфері соціального захисту учасників АТО неможливе без з'ясування детермінантів її становлення. Доцільно виділити 5 передумов які її формують та задають спрямування, а саме: військовослужбовець, як одиниця громадянського суспільства; антитерористична операція, політична воля, фінансове забезпечення, нормативно-правова база (рис. 1.3).

Отже, ключовим детермінантом державної політики є людина, державної політики у сфері соціального захисту учасників АТО – військовослужбовець. Не менш важливим детермінантом є військово-бойові дії. Активність їх проведення, тривалість, кількість залучених військових буде формувати та характеризувати потребу державного впливу на сферу соціального захисту ветеранів.

Політична воля є виразником здатності політичного суб'єкта до реалізації у сфері політичного життя намічених цілей та завдань шляхом дотримання намічених політичних вимог і програм [65, с. 7].

Рис. 1.3. Причинно-наслідковий зв'язок впливу детермінантів державної політики на соціальний захист учасників АТО

Примітка. Складено автором.

Фінансова детермінанта формує матеріальне підґрунтя здійснення соціальної політики на основі якого вибудовується програмно-цільове забезпечення ветеранів. Безпосередній вплив на формування державної політики займає нормативно-правова база в якій задекларовано основні засади соціального захисту учасників АТО. Отже, як бачимо, кожна з детермінант чинить незаперечний вплив на формування державної політики у сфері соціального захисту учасників АТО. Значення цього впливу можна зрозуміти, порівнюючи наслідки реалізації державної політики та ступеню вирішення соціально-психологічних проблем ветеранів.

До основних категорій осіб, які підлягають соціальному захисту слід віднести: «учасників АТО, які мають статус учасника бойових дій (далі – УБД),

у тому числі добровольців; членів їхніх сімей; дітей, дружин (чоловіків), батьків загиблих воїнів; осіб з інвалідністю з числа учасників АТО, які отримали поранення, каліцтво, контузію чи інші ушкодження; цивільних осіб – волонтерів, працівників підприємств, установ, організацій, що брали участь у забезпеченні проведення АТО, громадські об'єднання, що представляють інтереси учасників АТО в публічній площині (благодійні та/або релігійні організації, що вирішують важливі питання даної категорії осіб)» [23, с. 47].

Відповідно до змін, які було внесено у нормативно-правові акти до учасників бойових дій з 2014 р. віднесено АТО, ООС, що виявилось у наступному визначенні: «учасники, які брали безпосередню участь в АТО, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах АТО у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів» [39].

У табл. 1.1 подано класифікацію осіб, котрі мають право на отримання статусу УБД (учасника бойових дій).

Однак, слід відзначити, що особливого статусу не набули члени сімей АТО, відповідно на них не розповсюджуються соціальні пільги, вони є особами, що спільно проживають та пов'язані спільним побутом, тому соціальний захист здійснюється на основі визначених пільг законодавством.

Відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» передбачено надання пільг не лише учасникам АТО, але і членам їх сімей, зокрема: «сім'ї військовослужбовців, які загинули (пропали безвісти) або померли внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних під час виконання обов'язків військової служби, а також внаслідок захворювання, одержаного в період проходження військової служби; дружини (чоловіки) померлих учасників бойових дій та визнаних за життя інвалідами, які не одружилися вдруге; діти померлих учасників бойових дій, які навчаються за

денною формою навчання у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладах» [39].

Таблиця 1.1

Категорії осіб, що мають право на отримання статусу УБД

Військові	ОСОБИ	Цивільні
<ul style="list-style-type: none"> - військовослужбовці-резервісти; - військовозобов'язані; - працівники, особи рядового і начальницького складу Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Держприкордонслужби, Держспецтрансслужби, Міністерства внутрішніх справ, Управління державної охорони, Держспецзв'язку, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної пенітенціарної служби України; - працівники інших військових формувань, що брали участь в АТО (починаючи з 14.04.2014 р.) 		<ul style="list-style-type: none"> - працівники підприємств, установ та організацій, які залучалися і брали безпосередню участь в антитерористичній операції в районах її проведення; - добровольці і волонтери, що брали участь в проведенні АТО

Примітка. Складено автором на основі [56].

На основі проведеного дослідження визначено, що система соціального захисту виконує дві головні функції: реабілітаційну, яка зменшує негативні наслідки участі у військових діях шляхом надання адресної соціальної допомоги (пільг, гарантій і компенсацій); превентивну, яка запобігає негативним наслідкам шляхом створення умов для участі учасників АТО в системі загальнообов'язкового державного страхування та подальшому житті в суспільстві після демобілізації.

1.2. Формування механізму та принципів державного регулювання соціального захисту учасників АТО

Для ефективного забезпечення соціального захисту населення необхідним є участь держави в даному процесі, шляхом формування напрямів регулювання соціальної сфери. До основних заходів державного регулювання соціального захисту населення слід віднести наближення мінімального розміру пенсій до величини прожиткового мінімуму; встановлення компенсаційних виплат та

допомоги найменш захищеним верствам населення; удосконалення програм допомоги з безробіття/вихідної допомоги; надання пільг (допомог, компенсацій, дотацій), гарантованих державою; впровадження сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, що залишилися без піклування батьків. Однак, це не всі заходи, які повинні бути реалізовані, задля підтримки населення, зокрема учасників АТО, ООС та членів їх сімей.

На думку Т.О. Владімірова державне регулювання – це «сукупність інструментів, за допомогою яких держава встановлює вимоги до підприємств і громадян... закони і допоміжні інструменти, що створюються державою... правила, що встановлюються державними та недержавними організаціями з певними делегованими повноваженнями» [17, с. 153].

З точки зору впливу державного регулювання на об'єкти управління та середовище розглядає В.Б. Аверьянов зазначивши, що «управління означає цілеспрямований вплив саме на об'єкти управління, використання методів, що передбачають підпорядкування цих об'єктів управлінському впливу з боку суб'єкта управління. Регулювання ж пов'язане не стільки з впливом на об'єкти управління, скільки на оточуюче середовище. Воно передбачає високий ступінь альтернативності поведінки керованих об'єктів» [1, с. 64].

На думку О. Ю. Оболенського державне регулювання слід розглядати у комплексі та запропонував дане поняття визначати як «комплекс заходів організаційно-економічного характеру у сфері суспільних відносин, які мають на меті вдосконалити правила поведінки господарюючих суб'єктів, не допустити появу негативних явищ у країні» [12].

На основі проведеного дослідження визначено, що найбільш прийнятним є трактування державного регулювання як «сукупності форм, методів і напрямів впливу, що застосовуються органами державного управління задля впорядкування системи суспільно-економічних відносин забезпечуючи стабільну адаптацію існуючої суспільно-політичної системи до умов, що змінюються».

Відповідно, здійснюючи державне регулювання формується механізм державного регулювання під яким на думку В.П. Приходка слід розуміти «сукупність функцій, етапів і послідовних процедур регуляторного впливу на організаційну систему, що супроводжується досягненням певного результату цього впливу, який може бути зіставлений з індикаторами-показниками для визначення рівня досягнення управлінських (програмних) цілей функціонування системи» [48, с. 7].

В частині соціального захисту учасників АТО, на думку О. О. Кондратенка «механізм державного регулювання соціального захисту учасників АТО та членів їхніх сімей виступає як сукупність методів, принципів та інструментів, спрямованих на створення сприятливих умов для розвитку, формування стресостійкості, вирішення життєвих питань учасників АТО та членів їхніх сімей, їх соціальної та психологічної реабілітації» [21, с. 114].

Відповідно до поданих трактувань складовими механізму державного регулювання є: організаційний, нормативний, інформаційний, фінансовий, економічний (рис. 1.4).

Такі складові, як фінансово-економічний, матеріальний, кадровий та інформаційно-комунікаційний формують ресурсну складову механізму державного регулювання соціального захисту.

Поняття «організаційний механізм державного регулювання» вчені визначають «як організаційну побудову; ієрархічну структуру органів державної влади, розподіл функцій і повноважень між ними та організаційну структуру конкретного органу влади; функціональні взаємозв'язки, права суб'єктів управління й об'єктів управління, їх обов'язки, відповідальність за прийняття неправомірних рішень, належні їм компетенції» [19; 36].

Рис. 1.4. Складові механізму державного регулювання соціального захисту учасників АТО

Примітка. Складено автором.

Нормативно-правовий механізм передбачає «процедуру створення, реалізації та дотримання норм права суб'єктами управління та об'єктами управління, що регламентуються законодавчими актами та нормативно-правовими документами; різні форми управлінської діяльності щодо підготовки, ухвалення та реалізації нормативно-правових актів; сукупність законів і підзаконних нормативно-правових актів, основоположними серед яких є Конституція України» [16; 36; 73].

Роль фінансово-економічного механізму виявляється «в забезпеченні економічної, фінансової, соціальної, інвестиційної, інноваційної діяльності шляхом створення необхідних соціальних та економічних умов, бюджетування та фінансування державної політики соціального захисту учасників АТО» [39].

В процесі реалізації інформаційно-комунікаційного механізму забезпечується одержання, використання, поширення й зберігання інформації, координацію, а також узгодженість дій суб'єктів і об'єктів державної політики,

суспільну взаємодію, моніторинг реалізації основних напрямів політики в означеній сфері та статистичну звітність, запровадження новітніх інформаційних засобів [10]. На основі комунікаційної взаємодії створюються сприятливі умови партнерства, шляхом участі громадян та органів влади, задля спільної реалізації соціальної політики.

У процесі реалізації механізму державного регулювання соціального захисту на основі складових даного механізму необхідним є формування системи принципів, які є взаємозалежними та повинні враховуватись у комплексі (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Характеристика принципів державного регулювання соціального захисту учасників АТО, ООС

Принципи	Характеристика принципів
Принцип комплексності	потребує від органів публічної влади комплексного підходу до розгляду важливих питань соціального захисту учасників АТО та членів їхніх сімей (правових, економічних, соціальних, земельних, житлових)
Принцип оптимальності	означає вибір оптимального варіанту вирішення проблем учасників АТО та членів їхніх сімей з одночасним узгодженням інтересів держави, учасників АТО, громадськості, бізнесу, інших соціальних груп
Принцип ефективності	розуміємо застосування механізмів державного регулювання соціального захисту учасників АТО таким чином, щоб затрачені ресурси дали змогу досягнути максимального ефекту (не тільки фінансового) від розв'язання питань учасників АТО та членів їхніх сімей (наприклад, зниження соціальної напруги в суспільстві, ін.). Враховуючи реформу децентралізації публічної влади, принцип ефективності також означає, що найкращим чином можна ідентифікувати проблеми учасників АТО та вирішити їх саме на базовому рівні – у територіальній громаді, де вони проживають чи знаходяться на лікуванні (реабілітації)
Принцип результативності	означає досягнення бажаного результату у сфері соціального захисту учасників АТО та членів їхніх сімей, в тому числі завдяки реалізації програм соціального захисту. Розуміємо, що результативність буде вимірюватися від досягнення заявлених заходів в межах кожної програми

Продовження табл. 1.2	
Принцип відповідності орієнтирів	передбачає відповідність потреб та інтересів учасників АТО та членів їхніх сімей державним, регіональним, місцевим програмам соціального захисту, а також узгодження напрямів розвитку сфери соціального захисту держави із пріоритетами соціального захисту учасників АТО та членів їхніх сімей.
Принцип цільової спрямованості	передбачає розробку заходів державного регулювання в означеній сфері з урахуванням інтересів, потреб та проблем цільових груп отримувачів соціальної допомоги, пільг та соціальних гарантій (бенефіціарів), до яких відносяться в тому числі учасники АТО
Принцип спільної відповідальності	визначає відповідальність в основі взаємодії органів публічної влади, організацій громадянського суспільства, наукової спільноти, бізнесу, освітніх, медичних та санаторно-курортних закладів, міжнародних інституцій за забезпечення прав і гарантій для визначеної категорії осіб

Примітка. Складено автором.

Таким чином, основними принципами в реалізації соціального захисту є:

- орієнтація на захист сімейних доходів, їх індексація;
- зміна методології нарахування прибуткового податку;
- законодавче визначення соціальних зобов'язань держави;
- розмежування предметів ведення та повноважень між рівнями державної влади, а також державною владою та місцевим самоврядуванням з фінансовим забезпеченням;
- використання потенціалу громадських організацій у сфері соціального захисту населення;
- соціальна експертиза законопроектів.

Складовими механізми державного регулювання соціального захисту є:

- об'єкти соціального захисту – громадяни та члени їх сімей, на яких безпосередньо поширюється соціальний захист населення, а також особи, які надають соціальні послуги (соціальні працівники);
- форми та технології обслуговування соціального захисту;
- суб'єкти – органи, що надають послуги із соціального захисту населення (громадські організації, держава, благодійні фонди);
- програми соціального захисту населення, у тому числі програми адресної соціальної допомоги, що є системою заходів та послуг соціально-психологічного, економічного, організаційного та іншого характеру із

зазначенням конкретних термінів реалізації та відповідальних виконавців;

– джерела фінансування послуг.

Основними інструментами реалізації соціального захисту учасників АТО є соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога, соціальні гарантії та компенсації (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Інструменти реалізації соціального захисту учасників АТО

Інструменти	Характеристика інструментів
Соціальне забезпечення	Надання матеріальних ресурсів і соціальних послуг (побутових, психологічних, економічних, медичних, юридичних, інформаційних тощо)
Соціальне страхування	Форма соціального захисту від різних ризиків: обов'язкове державне страхування та добровільне соціальне страхування. Мінімальні пенсійні виплати 165% прожиткового мінімуму для УБД, які втратили працездатність. Види пенсій: за вислугу років (50% сум грошового забезпечення) за віком або станом здоров'я (55% сум грошового забезпечення) у разі втрати годувальника (50% сум грошового забезпечення) Розмір грошового забезпечення, який береться до уваги при обчисленні пенсії, складається з нарахувань залежно від посади, звання, вислуги років
Соціальні гарантії та компенсації	Зобов'язання, за якими держава бере на себе виконання певних обов'язків і несе повну фінансову й матеріальну відповідальність (мінімальні розміри оплати праці, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат). Також існують гарантії грошового й матеріального забезпечення, гарантії нормованого службового часу, відпочинку, відпустки; гарантії отримання освіти; гарантії забезпечення житлом та ін. Відповідно до законодавства УБД надаються: 22 пільги, які закріплені в Законі №45, а саме: медико-реабілітаційні, соціально-трудова, транспортні, житлово-комунальні, освітні та інші. Компенсації у зв'язку з виконанням обов'язків військової служби (при загибелі, при втраті працездатності та ін.).
Соціальна допомога	Заходи, спрямовані на повернення УБД до активного життя та праці, програми допомоги в грошовій (одноразова грошова допомога УБД, пільгові кредити тощо) та натуральній (паливо, одяг, продукти та інше) формах, що здебільшого фінансується з бюджету та добровільних пожертвувань.

Примітка. Складено автором на основі [39; 63; 67; 68].

Окрім того, у соціальному захисті виділяють грошові та негрошові форми.

Прикладом грошової форми соціального захисту може бути виплачена вчасно заробітна плата та правильна її організація, трудова пенсія, соціальна пенсія. Негрошова форма виявляється найбільш незахищеним групам населення у вигляді певного обслуговування, безкоштовне харчування, психологічної допомоги.

Таким чином, слід зазначити, що принципи, інструменти, методи соціального захисту формують механізм державного регулювання соціального захисту учасників АТО, на основі якого формуються та розробляються політики, концепції, стратегії та програми, реалізація яких забезпечить ефективність отриманих послуг та позитивне сприйняття.

1.3. Нормативно-правове регулювання соціального захисту учасників АТО

Діяльність держави щодо забезпечення соціального захисту учасників АТО, ООС та членів їх сімей є одним із найважливіших напрямів державної соціальної політики країни та регулюється низкою нормативно-правових актів.

Російсько – українська війна внесла значні корективи у соціально-економічне та політичне буття держави. Змінився політичний вектор країни в сторону Європи. Через окупацію східних територій значних втрат зазнала економічна сфера, непід'ємний тягар ліг на соціальний захист, адже в результаті збройного конфлікту з'явилося багато категорій громадян, які потребують підтримки від держави, а саме: учасники АТО та їх сім'ї, внутрішньопереміщені особи, діти війни.

За шість років війни в Україні кількість учасників АТО виросла до 370 тисяч осіб [20]. Враховуючи затяжний характер бойових дій кількість ветеранів буде постійно збільшуватися, тому держава повинна ґрунтовно підійти до

соціального забезпечення даної категорії громадян та на законодавчому рівні закріпити соціальні гарантії військових.

Поява в українському законодавстві невідомого поняття – учасник АТО поставило перед державою завдання юридично описати його адміністративно-правовий статус, розробити нові нормативно-правові акти та внести зміни до існуючих таким чином, щоб виробити механізм його соціально-правового захисту.

Регулювання соціального захисту учасників АТО починається з Конституції України де в ст. 17 «закріплено основи соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їх сімей» [25].

Саме з принципів конституції беруть свій початок всі нормативно-правові акти які стосуються соціального захисту учасників АТО.

До нормативно-правових актів, які регулюються соціальних захист слід віднести: Закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств тощо.

Найвищу силу в нормативно-правових актах які регулюють правовий статус даної категорії громадян є закони. Одночасно вони є вищою форма прояву державної волі народу і є основою для всіх інших нормативно-правових актів. Закон – це нормативно-правовий акт, який містить норми права що регулюють найважливіші суспільні відносини, затверджується в особливому порядку, що називається законодавчим процесом, який приймається найвищим представницьким органом держави – парламентом, або у процесі всенародного голосування – референдуму [35].

На думку Д. Чижова «сформована в Україні законодавча база яка здійснює регулювання соціального захисту учасників АТО передбачає конституційне, законодавче та регулювання підзаконними нормативно-правовими актами». На думку науковця така система є досить громіздкою і недосконалою тому що не визначає єдиної термінології, механізмів здійснення соціального захисту, нерідко дублюються правові норми та не завжди

відповідають сучасному стану подій, мають лише декларативний характер без механізмів їх впровадження [74, с. 175п3].

В умовах сьогодення постійно відбувається процес удосконалення нормативної бази з питань соціального захисту учасників АТО: переглядаються, а також доповнюються окремі положення чинних законів, ухвалюються нові законодавчі акти, постанови [8, с. 119].

На рис. 1.5 систематизовано нормативно-правові акти, які розподілено залежно від класифікаційних ознак.

Рис. 1.5. Структура нормативно-правових актів з питань соціального захисту учасників АТО

Примітка. Систематизовано автором.

Відповідно до поданої класифікації, за юридичною силою нормативно-правові акти поділяються за Закони та підзаконні акти. Зазначимо, що закони визначають державну політику й регулюють найважливіші суспільні відносини (у тому числі сфери соціального захисту військовослужбовців, учасників АТО), а підзаконні – відіграють допоміжну роль відповідно до закону і для його виконання та видаються уповноваженими на те органами.

До законодавчих актів відносять конституційні та звичайні закони, а також субститутні законодавчі акти. Найвищу юридичну силу мають основний закон – Конституція України, що регламентує основи життя суспільства, права і свободи громадян (у тому числі військовослужбовців) і конституційні закони, що вносять зміни до Конституції України.

Відповідно, законами, на основі яких здійснюється регулювання надання статусу, прав, гарантій та визначення інших напрямів соціального захисту не лише військовослужбовців та ветеранів, але і учасників АТО є Закони України: «Про оборону України» [59], «Про Збройні Сили України» [58], «Про Національну гвардію України» [39], «Про Службу безпеки України» [39], «Про боротьбу з тероризмом» [39], «Про військовий обов'язок і військову службу» [50], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [39], «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [39], «Про ратифікацію Угоди про взаємне визнання пільг і гарантій для учасників та інвалідів Великої Вітчизняної війни, учасників бойових дій на території інших держав, сімей загиблих військовослужбовців» [39], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання статусу та соціальних гарантій окремим особам із числа учасників антитерористичної операції» [39].

До Законів України, які опосередковано торкаються сфери соціального захисту учасників АТО слід віднести Закони: «Про захист конституційних прав громадян на землю», «Про освіту», «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про лікарські засоби», «Про Державний бюджет України на 2020 рік», «Про

зайнятість населення», «Про охорону праці», «Про соціальні послуги», «Про інформацію» [39; 51].

Кодексами, які регулюють відносини в процесі соціального захисту є: Кодекс законів про працю України, Бюджетний, Земельний, Цивільний, Податковий, Житловий, Сімейний [39].

До підзаконних актів відносять укази, розпорядження, рішення та накази, положення, інструкції, правила суб'єктів державної політики, які деталізують або доповнюють закони щодо соціального захисту.

До указів та розпоряджень, які врегульовують і посилюють окремі питання соціального захисту учасників слід віднести: «Про заходи щодо підвищення обороноздатності держави», «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 лютого 2015 року Про заходи щодо створення належної матеріально-технічної бази для лікування, реабілітації та оздоровлення військовослужбовців та інших осіб, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, а також учасників бойових дій та інвалідів війни» [39].

Окрім того, нормативно-правовими актами є постанови Кабінету Міністрів України, на основі яких вирішуються загальні питання щодо реалізації заходів соціального захисту учасників АТО, серед яких можна виділити:

- «Про Єдиний державний реєстр ветеранів війни» [53];
- «Деякі питання Міністерства у справах ветеранів», якою затверджено Положення про Міністерство у справах ветеранів України [46];
- «Питання забезпечення житлом деяких категорій осіб, які брали участь у бойових діях на території інших держав, а також членів їх сімей» [39];
- «Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях» [57];

–«Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях» [39];

–«Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях» [39];

–«Про затвердження Державної цільової програми з фізичної, медичної, психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадaptaції учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2023 року» [39].

Окрім поданих постанов, виділяють і інші, які стосуються питань формування і реалізації державної політики щодо соціального захисту учасників АТО та членів їх сімей.

Кабінет Міністрів України видає не лише постанови, але і розпорядження, котрі врегульовують поточні питання. Зокрема, розпорядження «Питання забезпечення учасників антитерористичної операції та сімей загиблих учасників антитерористичної операції земельними ділянками» [39].

Міністерства, державні комітети та центральні органи виконавчої влади видають накази та розпорядження, в частині соціального захисту учасників АТО та членів їх сімей.

Органи місцевого самоврядування в межах свої повноважень виносять рішення, які є обов'язковими до виконання на визначеній території.

Залежно від періоду застосування нормативно-правові акти можуть бути на певний період або безстрокові.

До нормативно-правових актів які ухвалено на певний період слід віднести: розпорядження КМУ «Деякі питання організації та забезпечення підготовки збірної команди України та її участі у 2020 році в міжнародних спортивних змаганнях “Ігри Нескорених”» [39].

Щодо поширеності виділяють акти, ті що поширюються на всю країну: закон «Про оборону України» [59], Угода «Про взаємне визнання пільг і гарантій для учасників та інвалідів Великої Вітчизняної війни, учасників бойових дій на території інших держав, сімей загиблих військовослужбовців» [39]; ті що поширюються за окремим регіоном: «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [39]; ті що поширюються за межами держави: «Про засади зовнішньої і внутрішньої політики» [39].

Локальні нормативно-правові акти охоплюють окремі території та діють на них, мають місцеве значення та відображають політику органів місцевого самоврядування щодо соціального захисту учасників АТО. До прикладу в Тернопільській області функціонує обласна Програма «підтримки осіб, які брали участь в антитерористичній операції, операції Об'єднаних сил, членів сімей осіб, загиблих під час проведення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил, членів сімей Героїв Небесної Сотні, постраждалих учасників Революції Гідності від 28 листопада 2019 року №1507» [39].

Залежно від кола осіб є нормативно-правові акти загальні, спеціальні та виняткові. Акти загальної дії поширюють чинність на всіх військовослужбовців: «Про військовий обов'язок і військову службу» [50], «Про оборону України» [59], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [39].

Серед нормативно-правових актів, що поширюються на членів сімей учасників АТО, (спеціальні) Гарантують пенсійне забезпечення членів сімей учасників АТО закони України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [39].

Акти спеціальної дії поширюються на певну категорію осіб, зокрема ветерани з категорією УБД: «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення» [39].

Акти виняткової дії – це «рішення про присудження статусу УБД, нагород, премій, подання до присвоєння чергового звання, рішення щодо демобілізації, а також рішення судових органів з конкретних особистих питань».

Слід зазначити що законодавство України здійснює вплив та регулює всі сфери соціального захист учасників АТО (рис. 1.6).

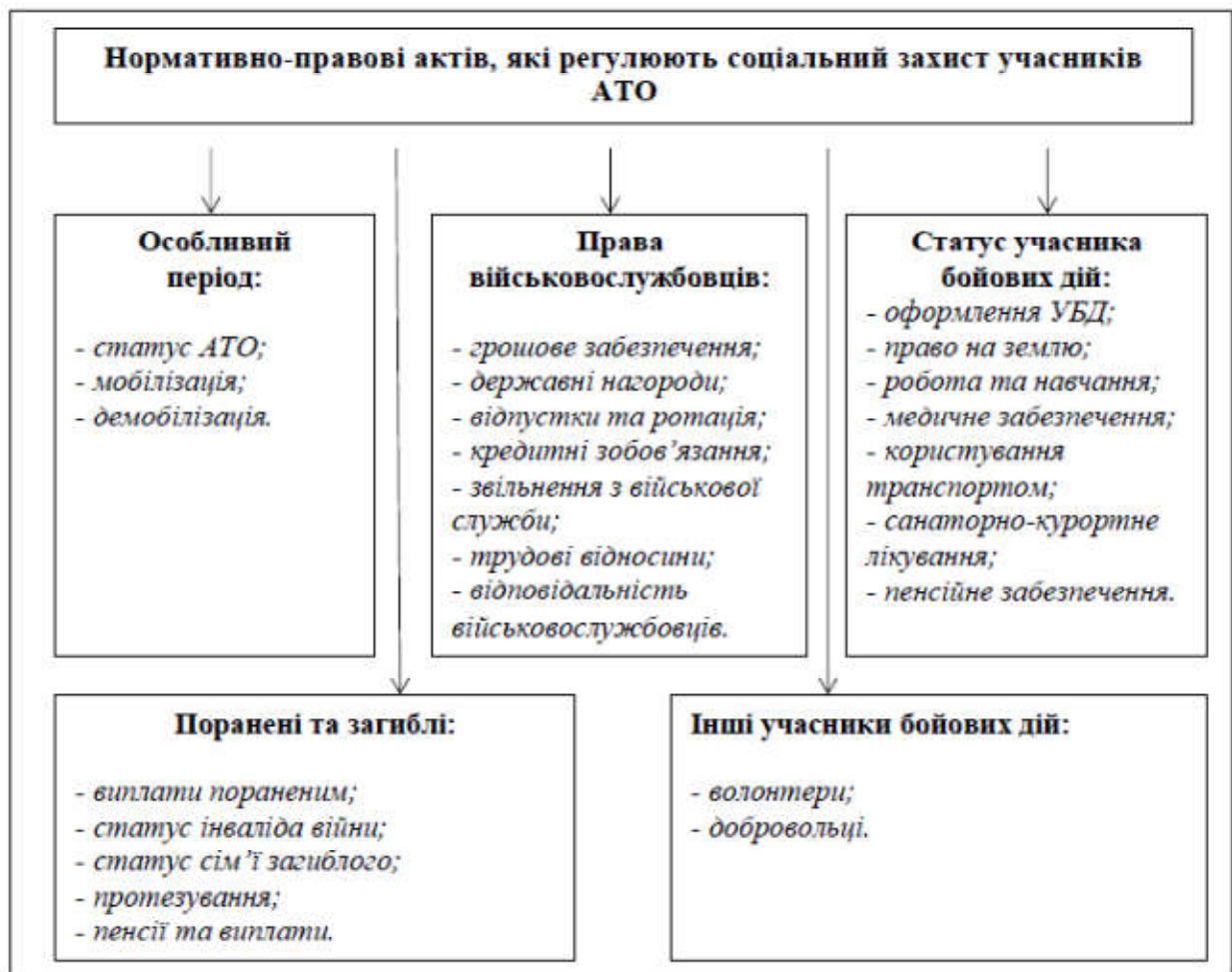

Рис. 1.6. Сфера спрямованості нормативно-правових актів що регулюють соціальний захист учасників АТО

Примітка. Складено автором на основі [39].

Таким чином, на основі аналізу нормативно-правового регулювання соціального захисту учасників АТО визначено, що на державному рівні сформовано нормативно-правову систему соціального захисту учасників АТО яка визначає права та свободи, пільги та соціальні гарантії. Врегульовано питання отримання статусу учасника бойових для військовослужбовців та військовозобов'язаних осіб, та не до кінця вирішена проблема надання статусу учасника АТО добровольцям. Законодавчо не вдосконалений механізм щодо здійснення компенсаційних виплат родинам у разі загибелі учасника бойових дій. Не має правового, чітко розробленого механізму страхування життя та здоров'я військових. Законодавчо не прописана сучасна система кредитування для купівлі житла учасникам АТО. Потребує значного реформування нормативно-правова база пільгового забезпечення.

Висновки до розділу 1

У роботі на основі дослідження особливостей соціального захисту визначено, що всі види соціального захисту населення поділяються на дві основні форми: соціальне страхування, до якого відносяться всі соціальні виплати (пенсії за віком та інвалідністю, допомога з тимчасової непрацездатності та догляду за дитиною, по втраті годувальника, по безробіттю), та соціальна допомога (державна адресна соціальна допомога, надання пільг на будівництво житла, соціальне обслуговування населення).

Новим напрямком державної політики для нашої держави є політика у сфері соціального захисту учасників антитерористичної операції. Вона спрямована на забезпечення прав, гарантій та компенсацій військовослужбовцям шляхом формування соціального захисту спрямованого на адаптацію їх до мирного життя, психологічну реабілітацію, надання

технічних засобів реабілітації, житла, санаторно-курортного лікування, пенсійного забезпечення, освітніх послуг, пільг.

З метою забезпечення ефективного соціального захисту необхідним є врахування принципів соціального захисту, які дозволяють окремим її елементам та підсистемам адаптуватися до будь-яких змін соціально-орієнтованої економіки.

Необхідною умовою існування будь-якої демократичної держави та цивілізованого суспільства є державне регулювання. Державне регулювання соціального захисту учасників АТО, будучи частиною соціального захисту населення країни, має як специфічні ознаки, характерними тільки для соціального захисту цієї категорії, так і спільними рисами, властивими соціальному захисту в цілому. С

У процесі вивчення нормативно-правової база державного регулювання соціального захисту учасників антитерористичної операції доведено відповідність чинного законодавства запропонованій класифікації: за юридичною силою (законні і підзаконні), за територією дії або поширення (загальнодержавні і локальні), за колом осіб, на яких поширюється дія нормативно-правових актів (загальні, спеціальні та індивідуальні).

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ АТО

2.1. Інституційне забезпечення соціального захисту учасників АТО на регіональному рівні

Сфера соціального захисту населення є багатогранна та має певні особливості. Держава, як основний суб'єкт реалізації соціальної політики здійснює соціально-захисну функцію в суспільстві, регулює та направляє діяльність інших суб'єктів. В науковій літературі органи, що здійснюють державне регулювання соціального захисту учасників АТО можна розділити на дві підгрупи: 1) органи загальної компетенції (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, страхові та нестрахові державні фонди); 2) органи спеціальної компетенції (інститут Уповноваженого Президента України з питань реабілітації учасників АТО, Державна служба у справах ветеранів та учасників АТО, Центри допомоги учасникам АТО) (рис. 2.1) [24].

На рівні органів місцевого самоврядування здійснюється реалізація політики соціального захисту учасників АТО, шляхом створення громадських

рад, які є сполучною ланкою між міськими радами та особами, котрі потребують соціального захисту.

Регіональний рівень представлений обласними радами, обласними державними адміністраціями які наділені загальними компетенціями в частині реалізації політики соціального захисту, а також на даному рівні виділяють громадські спілки.

Державний рівень, відповідно формує державну політику та здійснює регулювання соціального захисту учасників АТО, визначає порядок та регламент фінансування програм соціального захисту з бюджету.

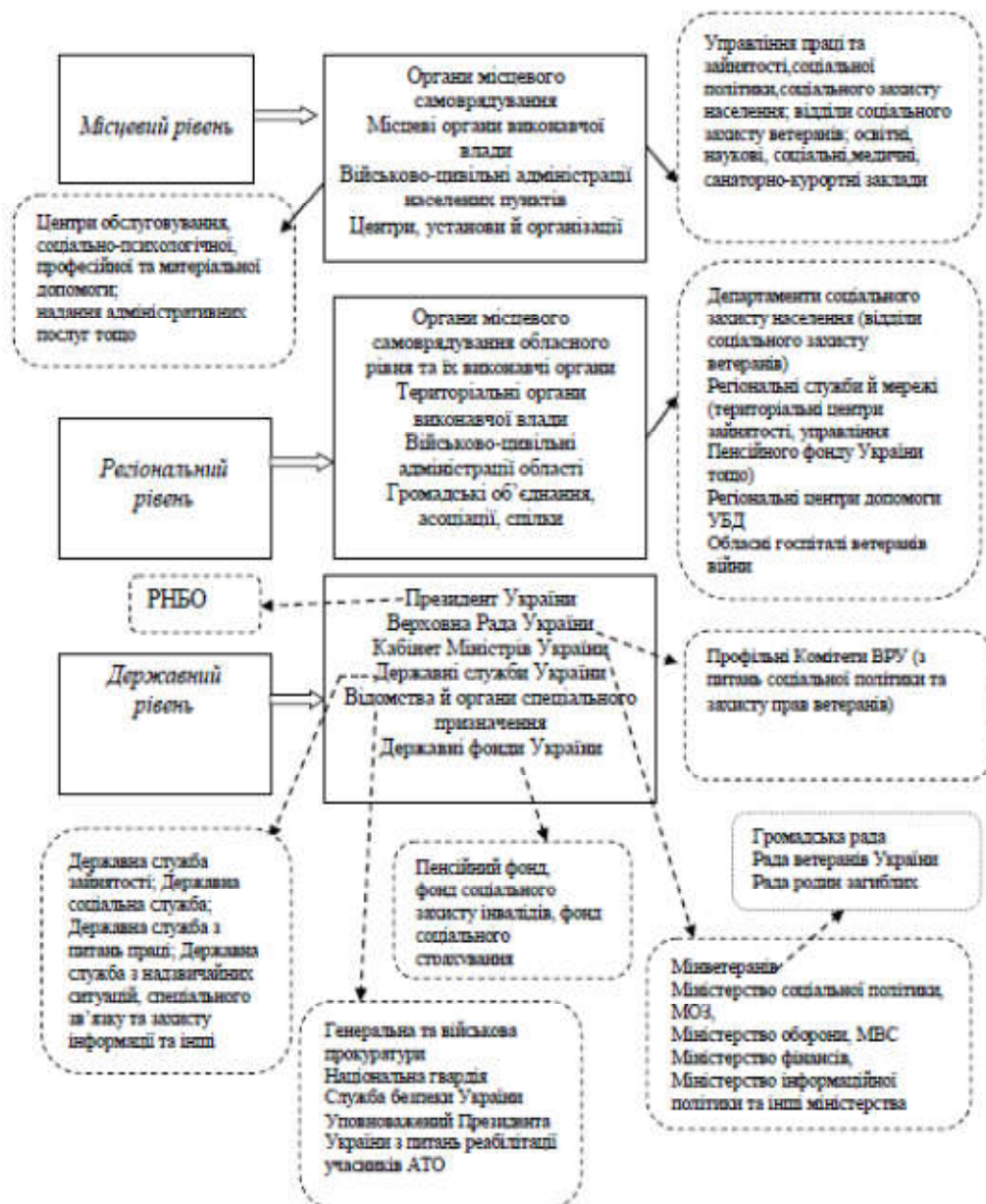

Рис. 2.1. Основні інститути формування та реалізації політики соціального захисту

Примітка. Систематизовано на основі [11; 14].

До органів загальної компетенції реалізації державної політики у сфері соціального захисту учасників АТО належить Департамент громадського захисту населення Тернопільської обласної державної адміністрації.

Департамент є структурним підрозділом обласної державної адміністрації, який утворюється головою обласної державної адміністрації, входить до складу і в межах області забезпечує виконання державної політики у сфері соціального захисту населення. Підпорядкований голові обласної державної адміністрації, а також підзвітний і підконтрольний Міністерству соціальної політики України та Міністерству ветеранів України.

У своїй діяльності департамент керується Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, наказами Мінсоцполітики та Мінветеранів, інших центральних органів виконавчої влади, розпорядженнями голови обласної державної адміністрації, рішеннями Тернопільської обласної ради, а також Положенням про департамент [45]. Структуру департаменту подано на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Структура департаменту соціального захисту населення Тернопільської ОДА

Примітка. Сформовано автором на основі [45].

Департамент є правонаступником зобов'язань, прав та обов'язків головного управління праці та соціального захисту населення Тернопільської обласної державної адміністрації, управління з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (з питань соціального захисту населення) Тернопільської обласної державної адміністрації [45]. Департамент забезпечує на території області реалізацію державної соціальної політики щодо найбільш вразливих категорій населення.

Управління соціальних гарантій департаменту соціального захисту населення Тернопільської обласної державної адміністрації (далі управління) є структурним підрозділом департаменту. До складу управління входять такі структурні підрозділи:

- відділ соціальних допомог, грошових виплат та компенсацій;

- відділ надання пільг.

Управління очолює заступник директора департаменту-начальник управління, який здійснює керівництво діяльністю управління, несе персональну відповідальність за виконання покладених на управління завдань, визначає функції і ступень відповідальності керівників структурних підрозділів.

Управління у своїй роботі керується Конституцією та Законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, наказами Мінсоцполітики, розпорядженнями голови обласної державної адміністрації, рішеннями Тернопільської обласної ради, положенням про департамент, наказами департаменту, а також положенням про управління.

Головним завданням управління є забезпечення реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення, у тому числі сімей з дітьми, малозабезпечених сімей, ветеранів, осіб з інвалідністю, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, інших категорій осіб, які згідно із законодавством України мають право на пільги та надання житлових субсидій населенню, забезпечення ведення обліку осіб, що мають право на пільги згідно чинного законодавства [43].

Управління організації надання соціальних послуг департаменту соціального захисту населення Тернопільської обласної державної адміністрації (далі управління) є структурним підрозділом департаменту. До складу управління входять такі структурні підрозділи:

- відділ координації та контролю діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги;

- відділ надання допомог пільговим категоріям населення [43].

Управління очолює заступник директора департаменту-начальник управління, який здійснює керівництво діяльністю управління, призначається та звільняється директором департаменту за погодженням голови обласної державної адміністрації.

Управління у своїй діяльності керується Конституцією України, Законами України, постановами Верховної Ради України, постановами і

розпорядженнями Кабінету Міністрів України, указами Президента України, розпорядженнями голови обласної державної адміністрації з питань соціального захисту населення, положенням про департамент, наказами департаменту, а також положенням про управління [43].

У межах своєї компетенції управління забезпечує реалізацію державної політики у сфері соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, учасників антитерористичної операції, учасників-добровольців антитерористичної операції, членів сімей загиблих учасників антитерористичної операції, членів сімей загиблих учасників-добровольців антитерористичної операції, пенсіонерів, одиноких непрацевдатних громадян, внутрішньопереміщених осіб, координує роботу будинків-інтернатів, територіальних центрів соціального обслуговування, центрів соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, взаємодіє з громадськими організаціями, які захищають інтереси людей похилого віку, осіб з інвалідністю [43].

Управління фінансів та моніторингу департаменту соціального захисту населення Тернопільської обласної державної адміністрації (далі управління) є структурним підрозділом департаменту. До складу управління входять такі структурні підрозділи:

- відділ фінансового забезпечення;
- відділ бухгалтерського обліку;
- відділ моніторингу та документообігу.

Управління очолює начальник управління, який призначається на посаду і звільняється з неї директором департаменту. Начальник управління безпосередньо підпорядковується директору департаменту.

У своїй роботі управління керується Конституцією України, Законами України, постановами Верховної Ради України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства соціальної політики України, Міністерства ветеранів України, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, розпорядженнями,

дорученнями голови обласної державної адміністрації, наказами департаменту, що регулюють організацію бухгалтерського обліку, фінансової звітності, планування, моніторингу та документообігу, а також положенням про управління [43].

Головним завданням управління є забезпечення роботи, пов'язаної з організацію бухгалтерського обліку, звітності, фінансування, обліку видатків, планування, аналізу, дотримання штатної дисципліни, моніторингу та документообігу в департаменті. Забезпечення дотримання фінансової дисципліни та контролю за використанням бюджетних коштів та майна, взаємодія з органами влади та місцевого самоврядування, установами, підвідомчими департаменту для своєчасного вирішення питань, що виникають у процесі виконання завдань управлінням. Забезпечення діяльності програм за КПКВ: 1501040, 2501570, 2501480, 2501130, 2507100, 2501150, 2501190, 2501700, 2501180, 2501160, 2507030, 2501230, 2501030. Забезпечення на території області реалізації державної політики з соціальних стандартів та гарантій населенню, вдача висновку підприємствам та організаціям громадських організацій осіб з інвалідністю про надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування, соціального захисту працюючих, зайнятих на роботах з несприятливими та шкідливими умовами праці, мобілізаційної роботи та цивільного захисту в департаменті та в системі соціального захисту населення області, ведення діловодства, в тому числі електронного, контролю за виконанням документів, архівної справи, організаційного забезпечення діяльності департаменту [43].

Розглянемо організаційний механізм реалізації державної політики у сфері соціального захисту учасників АТО на прикладі даного органу (додаток Б). Під організаційним механізмом слід розуміти сукупність інструментів та методів здійснення організаційних перетворень, системне застосування яких сприятиме виконанню поставленої цілі. Організаційний механізм формує об'єкт, суб'єкт, ціль, завдання, методи та результати їх функціонування[72]. Суб'єктом реалізації державної політики у сфері соціального захисту учасників

АТО в даному випадку є департамент, об'єктом – військовослужбовець. Робота департаменту, його структурних підрозділів спрямована на забезпечення соціального захисту учасників АТО.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги» від 29.01.2003 №117 (зі змінами та доповненнями) [53] управлінням соціальних гарантій департаменту здійснюється моніторинг та систематизація інформації стосовно кількості учасників АТО у Тернопільській області, які мають право на пільги за соціальною ознакою. Це дає змогу зрозуміти потребу в соціальному забезпеченні для даної категорії громадян в нашій області.

Управлінням організації надання соціальних послуг департаменту з'ясовується потреба у психологічній реабілітації ветеранів на території області та передається МВУ, управлінням фінансів та моніторингу здійснюється фінансування райміськуправлінь для забезпечення військових даною послугою.

Управління фінансів та моніторингу департаменту забезпечує соціальну та професійну адаптацію учасників АТО шляхом розподілу коштів між райміськуправліннями та координації їх діяльності при наданні даної послуги.

На виконання Постанови Кабінету Міністрів від 31.03.2015 №200 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на забезпечення постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях санаторно-курортним лікуванням» [55] управлінням організації надання соціальних послуг департаменту формується потреба в межах області стосовно оздоровлення ветеранів, проводиться координація роботи райміськуправлінь, управлінням фінансів та моніторингу надаються кошти на відшкодування санаторно-курортним закладам вартості путівки.

Згідно Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку забезпечення осіб з інвалідністю автомобілями» від 19.07.2006 № 999

[39] управлінням організації надання соціальних послуг департаменту здійснюється забезпечення осіб з інвалідністю внаслідок АТО автомобілями, які визнані гуманітарною допомогою без сплати податків та зборів незалежно від терміну експлуатації автомобіля.

Відповідно до «Обласної програми підтримки осіб, які брали участь в антитерористичній операції, операції Об'єднаних сил, членів сімей осіб, загиблих під час проведення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил, членів сімей Героїв Небесної Сотні, постраждалих учасників Революції Гідності на 2020-2024 роки» [41] управлінням фінансів та моніторингу департаменту забезпечується фінансування надання одноразової допомоги сім'ям загиблих учасників АТО для здійснення витрат на їх поховання, надання щомісячної допомоги членам сімей загиблих військових та ін.

Таким чином, важливою ланкою реалізації державної політики у сфері соціального захисту учасників АТО в межах Тернопільської області є Департамент соціального захисту населення. Департамент представлений як чіткий злагоджений механізм, де кожен структурний підрозділ має певні цілі та наділений конкретними функціями. Від його безпомилкової роботи залежить виконання поставлених завдань. У своїй роботі департамент співпрацює з МСПУ, МВУ, структурними підрозділами ОДА, Тернопільською обласною радою, установами, які перебувають в його підпорядкуванні та громадськими організаціями. Таким чином, департамент соціального захисту населення здійснює один із напрямків діяльності держави, який полягає у створенні належного соціального захисту військовослужбовців відповідно до Українського законодавства та міжнародних стандартів.

2.2. Аналіз фінансового забезпечення соціального захисту учасників АТО

Ефективне і дієве провадження державної соціальної політики є актуальною проблемою сьогодення. В більшості країн світу панує нестабільна економічна ситуація з обмеженими можливостями, тому здійснення соціального захисту проходить в умовах дефіциту бюджетних коштів. Звідси, нагальною є проблема раціонального та повного використання державних асигнувань, які не можливі без моніторингу та оцінки реалізації програм, спрямованих на соціальний захист населення.

Для забезпечення управління та контролю за бюджетними коштами під час планування та використання бюджету застосовують програмно цільовий-метод. Його мета полягає в скеруванні бюджетних коштів для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу [5].

Впровадження програмно-цільового методу в Україні датується 2002 роком. З прийняттям Бюджетного кодексу у 2010 році використання даного методу стало обов'язковим для формування бюджетів усіх рівнів [13]. Програмно-цільовий метод передбачає:

- бюджет у його витратній частині формується у вигляді бюджетних програм;
- бюджетна програма закріплюється за конкретним виконавцем;
- перед бюджетною програмою стоять чіткі цілі, а також якісні та кількісні результуючі показники [69].

Бюджетна програма за визначенням Бюджетного кодексу України являється сукупністю заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, завдань та очікуваного результату, визначення та реалізацію яких здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій [5]. Отож бюджетна програма є формою реалізації програмно-цільового методу у бюджетному процесі.

При виконанні бюджетної програми прослідковується чітка підпорядкованість розпорядників бюджетних коштів. Бюджетна програма

визначається головним розпорядником, який визначає відповідального виконавця. Також до процесу виконання бюджетної програми можуть залучатися розпорядники бюджетних коштів нижчого рівня. Забезпечувати цільове та ефективне використання бюджетних коштів має відповідальний виконавець. Така підпорядкованість сприяє систематизації наявних бюджетних програм, а також чіткому розмежуванню повноважень і відповідальності виконавців [38].

Різновидом бюджетних програм є соціальні, які спрямовані на підвищення якості та рівня життя шляхом розв'язання проблем безробіття, охорони здоров'я та освіти, поліпшення умов праці, покращення соціального захисту населення, тощо. Отже, головним при здійсненні державної соціальної політики є створення та реалізація соціальних програм (рис. 2.3).

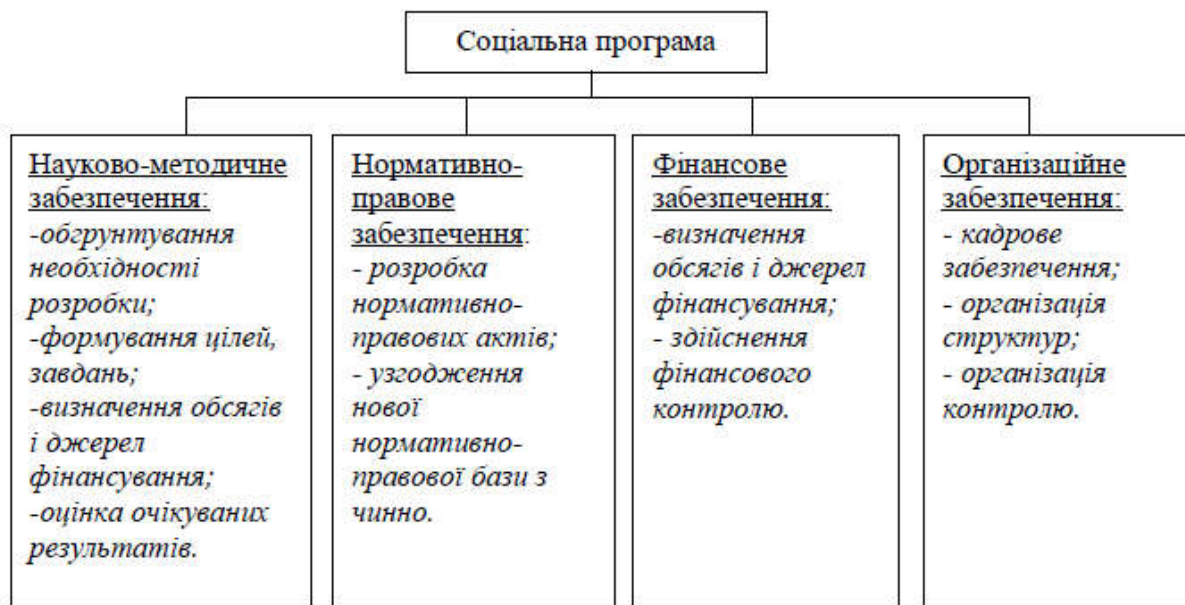

Рис. 2.3. Формотворні складові соціальної програми [69]

Відповідно до програми отримувачами послуг є особа, яка звернулася за психологічною допомогою і направлена на психологічну реабілітацію, із числа учасників антитерористичної операції, осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, постраждалих учасників Революції Гідності, яким установлено один із таких статусів: учасник

бойових дій; особа з інвалідністю внаслідок війни; учасник війни; постраждалий учасник Революції Гідності [41].

Розглянемо ефективність використання коштів за бюджетною програмою КПКВК 1501040 за 2018-2020 роки за напрямками реалізації державної соціальної політики стосовно учасників АТО.

На 2018-2020 рр. Тернопільській області було спрямовано 6734,4 тис. грн, з яких протягом років було використано 6671,5 тис. грн. (рис. 2.4). Послуги з психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням отримали 775 осіб. Виконання програми становило 99,1%.

Зокрема, на 2018 р. Тернопільській області було спрямовано 1622,2 тис. грн, з яких протягом року було використано 1608,7 тис. грн. (рис. 2.5). Послуги з психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням отримали 226 осіб. Виконання програми становило 99,2%.

Рис. 2.4. Освоєння коштів департаментом за бюджетною програмою КПКВК 1501040

Примітка. Сформовано автором за [43].

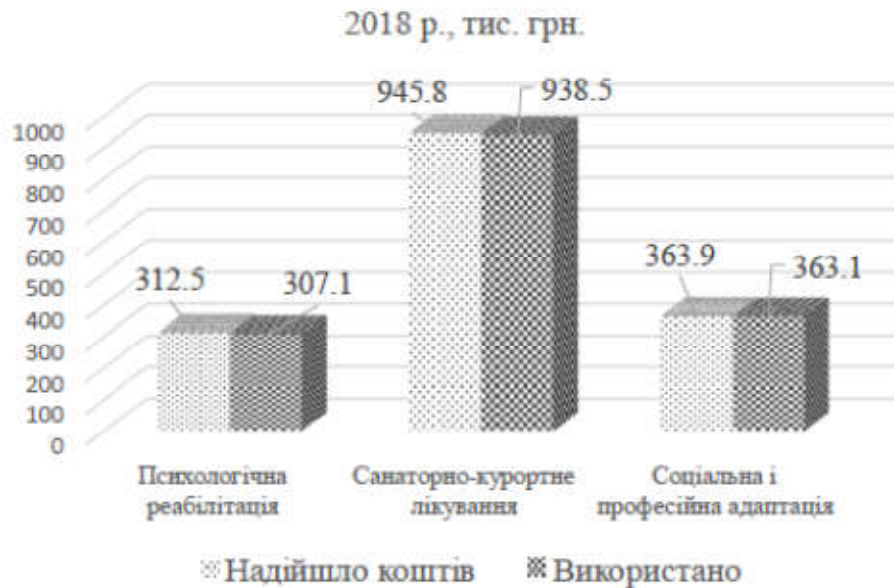

Рис. 2.5. Освоєння коштів департаментом за бюджетною програмою КПКВК 1501040 в розрізі напрямів за 2018 р.

Примітка. Сформовано автором за [43].

Відповідно до потреби у здійсненні заходів із психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням учасників антитерористичної операції Мінветеранів профінансувало Тернопільську область у 2019 році на 1471,2 тис.грн, з яких протягом року було використано 1470,1 тис. грн. (рис. 2.6). Виконання програми становило 99,9%. Послуги отримали 196 осіб.

Рис. 2.6. Освоєння коштів департаментом за бюджетною програмою КПКВК 1501040 в розрізі напрямів за 2019 р.

Примітка. Сформовано автором за [43].

У 2020 р. на бюджетну програму спрямовано 3641,0 тис. грн., з яких протягом року було використано 3592,7 тис. грн. (рис. 2.7). Послуги з психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням отримали 353 учасники АТО. Виконання програми становило 98,1%.

Рис. 2.7. Освоєння коштів департаментом за бюджетною програмою КПКВК 1501040 в розрізі напрямів за 2020 р.

Примітка. Сформовано автором за [43].

Таким чином, цільовою групою даної бюджетної програми є постраждалі учасників Революції Гідності, учасники антитерористичної операції та особи, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях. Надання послуг з психологічної реабілітації, санаторно-курортного лікування, соціальної та професійної адаптації дає змогу в певній мірі задовільнити дану потребу військових. Розподіл коштів між регіонами здійснюється на основі потреби областей сформованої відповідно до поданих заяв ветеранів. Слід зазначити, що й досі потрібно проводити роз'яснювальну

роботу серед учасників АТО про послуги, якими можна скористатися в межах даної програми.

Департамен є ропорядником другого рівня стосовно використання коштів за бюджетною програмою КПКВК 1501040. Установа виступає посередником між Мінветеранів та райміськуправліннями. У своїй роботі здійснює розподіл та перерозподіл коштів між підвідомчими установами та координує їх роботу. Впродовж бюджетного року часто виникають проблеми із затримкою фінансування, але злагоджена робота установ дає змогу використовувати кошти призначені для проходження психологічної реабілітації, санаторно-курортного лікування та соціальної та професійної адаптації згідно потреби.

2.3. Оцінка процесу надання соціальних послуг в процесі реалізації державної політики у сфері соціального захисту учасників АТО

Військові дії на сході України значно впливають на соціальні, політичні та економічні процеси в державі. Гостро постає проблема реалізації державної політики у сфері соціального захисту учасників АТО, нової категорії осіб для нашої країни. Невизначеність бойових дій веде до постійного збільшення числа ветеранів, а відтак, зростає потреба у соціальних послугах для них.

Станом на 01.01.2021 р. статус учасника бойових дій мають 423076 осіб. За регіональним розподілом найбільша кількість учасників припадає на Дніпропетровську область, де статус учасника мають 30173 особи, найменша чисельність учасників зареєстровано у Закарпатській області – 5942 осіб (рис. 2.8).

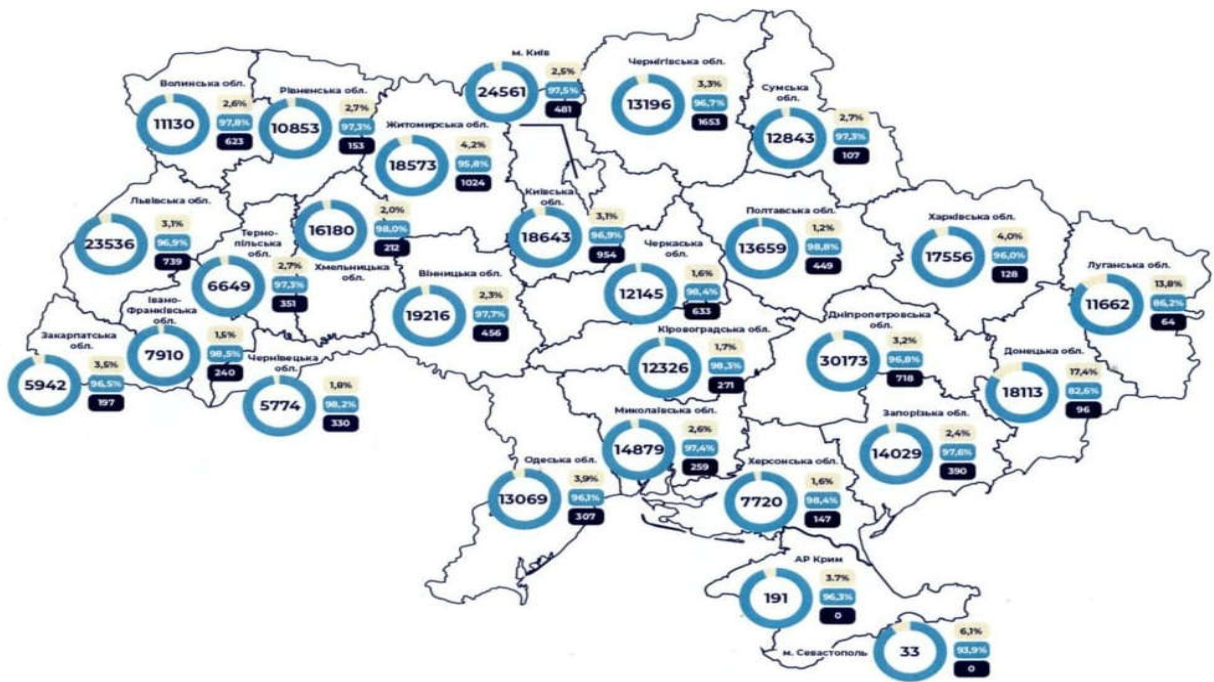

Рис. 2.8. Регіональний розподіл чисельності учасників бойових дій

Примітка. Складено на основі [20].

Стрімко зростає чисельність учасників АТО і у Тернопільській області. Станом на 01.01.201 р. їх нараховувалось 6649 осіб, проти 6071 – 2020 р. (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Кількість учасників АТО/ООС у Тернопільській області [2]

За умов проведення бойових дій військовослужбовці зазнають значного і тривалого впливу стресових факторів, що спричиняють напруження адаптаційних систем організму та проявів у значній кількості осіб так званої бойової психічної травми [42]. Тому забезпечення психологічною реабілітацією військових є дуже важливим. Для Тернопільської області у 2020 р. для проходження психологічної реабілітації постраждалих учасників виділено

коштів в сумі 1395,0 тис. грн. Станом на 01.01.2021 р. психологічну реабілітацію пройшло 55 осіб на загальну суму 618, тис. грн.

Плановий кількісний показник для проходження психологічної реабілітації на 2020 рік становить 121 особа. Гранична вартість путівки для:

- особи з інвалідністю у наслідок війни – 9882 гривні на 18 днів;
- учасника бойових дій – 11529 гривень на 18 днів.

Станом на 01.01.2020 р. санаторно-курортним лікуванням забезпечено 89 осіб на загальну суму 1064,7 тис. грн. Гранична вартість путівки для:

- особи з інвалідністю у наслідок війни – 10440 гривень на 18 днів;
- учасника бойових дій – 11988 гривень на 18 днів [43].

Не менш важливим є забезпечення військових соціальною та професійною адаптацією. Соціальна адаптація являється широким поняттям, яке включає в себе декілька основних складових:

- психологічну складову – оволодіння системою цінностей (нормами, установками, зразками поведінки), культурою, які існують у цивільному середовищі з метою виконання існуючих у ньому вимог до особистості;

- правову складову – освоєння юридичних норм, які регламентують статус, правове положення людини, що визначає її нові права, обов'язки і можливості, а також знання тих структур, які можуть допомогти освоєнню цих норм і реалізації своїх можливостей;

- професійну складову – залежно від військової професії вона передбачає спеціалізоване удосконалення наявних професійних знань, вмінь і навичок або оволодіння новими професійними знаннями, вміннями та подальше успішне працевлаштування [75].

На здійснення соціальної і професійної адаптації учасників АТО у 2020 р. передбачено кошти в сумі 557,2 тис. грн. Станом на 01.01.2021 р. 26 осіб закінчили навчання, використано –103,6 тис. грн.

З початку проведення антитерористичної операції, станом на 01.01.2021 р. за медичною допомогою до закладів охорони здоров'я області звернулось: 2570 учасників АТО, з них госпіталізовано 1320 осіб, 33 – поранених [43].

На базі комунального некомерційного підприємства «Тернопільська обласна клінічна психоневрологічна лікарня» Тернопільської обласної ради стаціонарна допомога надається у Центрі медичної реабілітації і лікування для учасників АТО, яке розгорнуте на 30 ліжок; амбулаторна допомога – на базі денного стаціонару на 100 місць. Надано медичну допомогу – 1158 особам стаціонарно та 4 – амбулаторно [43].

В області, крім вищезазначених закладів, медико-психологічна допомога надається на базі комунального некомерційного підприємства «Заліщицький обласний госпіталь інвалідів війни та реабілітованих» Тернопільської обласної ради. Станом на 01.01.2021 р. зазначену допомогу надано 730 особам [43].

Госпіталь співпрацює з територіальними органами соціального захисту населення з питань психологічної та соціальної реабілітації учасників АТО.

Окрім вищезазначеного, забезпечено проведення реабілітаційного лікування в комунальному некомерційному підприємстві «Більче-Золотецька обласна фізіотерапевтична лікарня реабілітації ім. В.Г.Вершигор» Тернопільської обласної ради (проліковано 886 учасників АТО та 630 членів їх сімей) та комунальному некомерційному підприємстві «Микулинецька обласна фізіотерапевтична лікарня реабілітації» Тернопільської обласної ради (проліковано 313 осіб та 65 членів їх сімей).

Загальна кількість військовослужбовців – учасників АТО, які направлені на МСЕК – 532 осіб, з них встановлено I групу – 11, II групу – 56, III групу – 299, 11 – 5%, 21 – 10%, 21 – 15%, 29 – 20%, 86 – 25% втрати працездатності [43].

Питання надання своєчасної медичної допомоги та проведення реабілітації учасникам антитерористичної операції знаходиться на особистому контролі у керівників закладів охорони здоров'я та начальника управління охорони здоров'я облдержадміністрації.

З метою належного інформування демобілізованих учасників АТО щодо послуг служби зайнятості та законодавства про зайнятість населення фахівцями обласного центру зайнятості налагоджена тісна співпраця з соціальними

партнерами, військкоматами, органами місцевого самоврядування, артилерійською військовою частиною А3215.

У Тернопільському міськрайонному центрі зайнятості та районних філіях Тернопільського обласного центру зайнятості спільно з місцевими військовими комісаріатами продовжується інформаційно-роз'яснювальна робота та проводяться семінари з орієнтації на проходження військової служби за контрактом.

Так, з 01.01.2020 року до запровадження карантину проведено 41 семінарів, у яких взяв участь 41 демобілізований учасник АТО. Станом на 01.01.2021 р. 56 осіб з числа демобілізованих учасників АТО знято з обліку в зв'язку з заключенням контракту на військову службу (у 2016-2019 рр. – 272 особи). З березня 2015 р. до обласної служби зайнятості звернулися 3505 учасників АТО (у т. ч. 262 – з початку 2020 р.). Всім учасникам АТО надаються інформаційні та консультаційні послуги щодо сприяння працевлаштуванню, в тому числі в онлайн режимі. Їх ознайомлено з можливостями професійного навчання чи перенавчання за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та залучення до тимчасової зайнятості [43].

Станом на 01.01.2021 р. працевлаштовано 1211 осіб (у т. ч. 136 – з початку 2020 р.), з них 85 осіб отримали допомогу по безробіттю одноразово для організації підприємницької діяльності, 252 учасники АТО (ООС) проходили професійне навчання за направленням служби зайнятості (у т. ч. 15 – з початку 2020 року). Одночасно зі змінами до Закону України «Про державний бюджет України на 2020 рік» [51] Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття призупинено на час карантину витрати на організацію громадських робіт, профнавчання, видачу ваучера на навчання та виплату одноразової допомоги по безробіттю для організації підприємницької діяльності.

В області учасники антитерористичної операції подали 13 908 заяв про отримання земельних наділів. За результатами їх розгляду надано 10 416

дозволів на розробку землепорядної документації на землі площею понад 8 576,57 га. У тому числі для ведення садівництва – 3 501 земельних ділянок, для особистого селянського господарства – 4 821 земельних ділянок, для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд – 2 093 [43].

Земельні ділянки у власність отримали 8 817 учасників АТ. З них прийнято рішень органами місцевого самоврядування на 2 699 земельних ділянок площею 1 356,97 га та фахівцями Держгеокадастру в області прийнято 6 118 наказів на 5 728,96 га.

Землепорядною службою області сім'ям військовослужбовців, які загинули в ході антитерористичної операції, надано 157 дозволів на розроблення проектів землеустрою щодо відведення у власність земельних ділянок та затверджено 74 проекти землеустрою.

Відповідно до «Порядку виплати грошової компенсації за належні для отримання жилі приміщення деяким категоріям осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також членів їх сімей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2016 р. № 719» [39], право на отримання грошової компенсації мають:

- члени сімей загиблих, смерть яких пов'язана з безпосередньою участю в антитерористичній операції або забезпеченні її проведення і які перебувають на квартирному обліку;

- особи з інвалідністю I-II груп, інвалідність яких настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, які перебувають на квартирному обліку [39].

Протягом 2016-2017 рр. Тернопільській області виділено субвенцію у розмірі 14,4 млн. грн. для виплати компенсації на придбання житла 21 особі з числа інвалідів антитерористичної операції та сімей загиблих військовослужбовців, а саме: 12-ти сім'ям загиблих військовослужбовців та 9-ти особам з інвалідністю внаслідок війни [43].

У 2018 р. Тернопільській області виділено субвенцію у розмірі 11,9 млн грн. для виплати компенсації за належні для отримання жилі приміщення 16 особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, з них компенсацію виплачено 6-ти сім'ям загиблих військовослужбовців та 10-ти особам з інвалідністю внаслідок війни.

У червні 2019 р. Тернопільській області було виділено 3,1 млн. грн. для виплати грошової компенсації за належні для отримання жилі приміщення вищезазначеній категорії осіб, що надало змогу виплатити компенсацію на придбання житла 2-м особам з інвалідністю внаслідок війни II групи та 1 сім'ї загиблого військовослужбовця [43].

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.07.2020 р. № 798-р «Про розподіл субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату грошової компенсації за належні для отримання жилі приміщення для деяких категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також членів їх сімей» [61] в область надійшла субвенція в розмірі 3,9 млн. грн., для 4 сімей, з них виплачено 3 сім'ям пільгових категорій, а саме:

- 2 - сім'ям осіб з інвалідністю I–II групи внаслідок війни на суму 2063,0 тис. грн. (м. Тернопіль, Бучацький район);
- 1 сім'ї померлого учасника бойових дій АТО/ООС на суму 594,6 тис. грн. (Бучацький район);
- 1 - особі з інвалідністю II групи внаслідок війни на суму 1133,9 тис. грн. (Бережанський район) (табл. 2.1).

На обліку в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді об'єднаних територіальних громадах перебуває 4183 сім'ї учасників АТО.

Таблиця 2.1

Рівень забезпечення житлом осіб з інвалідністю внаслідок війни та сімей загиблих військовослужбовців у Тернопільській області

Рік	Виділені кошти	Кількість осіб забезпечених житлом
2016	5,7	21 9
2017	8,7	12
2018	11,9	16
2019	3,1	3
2020	3,9	4

Примітка. Сформовано за [43].

У сім'ях 3257 учасників АТО та ООС здійснено оцінку потреб. З початку 2020 р. соціальними послугами охоплено 1727 сімей, з них дітей – 2260, під соціальним супроводом знаходиться 15 дітей [43].

За сприяння центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та фахівців із соціальної роботи об'єднаних територіальних громад організовано роботу суб'єктів надання соціальних послуг щодо вирішення виявлених потреб. За результатами проведеної роботи з початку 2020 р.: 309 осіб отримали психологічну допомогу; 13 осіб працевлаштовано; 118 осіб отримали юридичну допомогу; 132 особи забезпечено земельною ділянкою; 191 особа отримали гуманітарну допомогу; 322 особи отримали матеріальну допомогу; 100 осіб отримали допомогу у відновленні чи оформленні документів; 85 осіб отримали допомогу у формуванні чи відновленні соціальних навичок та умінь, навичок соціальної компетенції; 189 осіб залучено до участі у групах взаємодопомоги, конкурсах, фестивалях, спортивно-оздоровчих заходах [44].

Фахівці центрів СССДМ сприяють сім'ям учасників АТО в отриманні матеріальної та гуманітарної допомоги, надають допомогу в оформленні документів, пільг, субсидій, здійснюють психологічну підтримку [43].

Спеціалісти центрів ЦСССДМ залучають до співпраці та надання матеріальної допомоги представництва обласного Благодійного фонду «Карітас», районні, міські, обласний осередки Товариства Червоного Хреста, благодійні фонди соціального та гуманітарного спрямування, представництва

релігійних організацій та церковних громад, громадські об'єднання, приватних підприємців, установи, організації.

З метою забезпечення літнього оздоровлення та відпочинку ведеться облік дітей із сімей учасників антитерористичної операції Тернопільської області. Станом на 01.07. 2020 р. в базі даних 785 дітей даної категорії, з них 518 дітей побували за кордоном на відпочинку [43].

Питання надання усіх видів допомоги дітям учасників АТО знаходиться на постійному контролі в управлінні освіти і науки облдержадміністрації.

Таким чином, з проведено аналізу визначено, що в області здійснюється активна робота щодо надання послуг з соціального захисту учасникам АТО. Спеціалісти державних структур всіляко намагаються допомогти і спростити військовим отримання якнайбільшого спектру належних їм послуг. Значна кількість учасників АТО, які скористалися послугами із психологічної реабілітації, санаторно-курортного лікування, забезпечення земельними ділянками, забезпечення житлом, працевлаштування, здійснення професійної адаптації, тощо свідчить про доступність та зрозумілість соціального захисту даної категорії громадян.

Висновки до розділу 2

Держава, як основний суб'єкт реалізації соціальної політики здійснює соціально-захисну функцію в суспільстві, регулює та направляє діяльність інших суб'єктів, які поділяються на органи загальної компетенції та органи спеціальної компетенції. Функції соціального захисту учасників АТО на регіональному рівні покладено на Департамент соціального захисту населення Тернопільської обласної державної адміністрації, який відноситься до органів загальної компетенції і виступає суб'єктом реалізації державної політики у сфері соціального захисту учасників АТО. Робота департаменту, його структурних підрозділів спрямована на соціальне забезпечення ветеранів.

Відповідно до бюджетної програми департаментом здійснюється розподіл та перерозподіл коштів між підвідомчими установами та координація їхньої

роботи що дає змогу забезпечити учасників АТО послугами з психологічної реабілітації, санаторно-курортного лікування та соціальної та професійної адаптації згідно потреби. Також департаментом надається ряд інших послуг, допомог та компенсацій шляхом забезпечення трудових прав учасників антитерористичної операції, забезпечення земельними ділянками, забезпечення житлом, забезпечення автомобілями тощо.

Департамент представлений як чіткий злагоджений механізм, де кожен структурний підрозділ має певні цілі та наділений конкретними функціями. Від його безпомилкової роботи залежить виконання поставлених завдань. Таким чином, департамент соціального захисту населення здійснює один із напрямків діяльності держави, який полягає у створенні належного соціального захисту військовослужбовців відповідно до Українського законодавства та міжнародних стандартів.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ АТО, ООС

3.1. Державне регулювання соціального захисту: зарубіжний досвід та перспективи для України

Вирішення соціальних проблем та розвиток соціальної сфери було і залишається одним з основних напрямів формування державної політики. На сьогоднішній день у світовій економічній науці нагромаджено значний досвід у дослідженні соціальних протиріч, розроблено різні підходи та методи, у тому числі нормативні та соціологічні. Відомими є концептуальні підходи формування держави загального благоденства, яке надає доступ до освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення [9, с. 89].

У зарубіжній практиці вирішення соціальних проблем слід відзначити три підходи до реалізації соціальної політики, що відрізняються насамперед роллю держави у вирішенні проблем соціальної сфери. Це соціально-демократична політика у Скандинавських країнах, консервативна соціальна політика у країнах Західної Європи, ліберальна соціальна політика у США.

Соціально-демократична політика полягає у провідній ролі держави у сфері соціального захисту населення. Державне соціальне забезпечення реалізується через систему оподаткування.

У країнах, у яких здійснюється консервативна політика, бюджетні відрахування на соціальні заходи приблизно рівні страхових внесків працівників та їх роботодавців, шляхи перерозподілу перебувають під контролем держави. Праця забезпечує соціальну захищеність громадян у вигляді механізмів соціального страхування [23, с. 138].

Фінансовою основою соціального захисту та соціальної адаптації, звільнених у запас військовослужбовців іноземних держав є військовий бюджет. При цьому в системі соціального захисту військовослужбовців зарубіжних країн можна виділити кілька базових елементів: прями регулярні виплати; спеціальні та нагородні виплати; компенсаційні допомоги та доплати; пільги щодо лінії соціального забезпечення; інші пільги; права на пенсію,

грошову компенсацію у разі втрати годувальника; працевлаштування військовослужбовців та членів їх сімей.

Таким чином, можна стверджувати, що в практиці соціального захисту та соціальної адаптації, звільнених у запас військовослужбовців зарубіжних країн є загальні принципи та механізми реалізації. Разом з тим, у кожній окремій країні існують специфічні особливості їхнього втілення в життя, що потребує більш детального розгляду.

Насамперед звернемося до розгляду заявленої проблематики в практиці Сполучених Штатів Америки, де Конгрес та Адміністрація надають першочергового значення питанням соціального захисту військовослужбовців та ветеранів збройних сил. Слід зазначити, що законодавством США визначено, що американські громадяни, які прослужили на дійсній військовій службі 180 і більше днів, і звільнені не через негідну поведінку, підпадають під категорію «ветеран» та отримують право користуватися певними пільгами [27, с. 118].

До складу базових пільг, передбачених американським законодавством для ветеранів збройних сил, прийнято включати такі, як: виплата допомоги з інвалідності, надання допомоги у професійній та психотерапевтичній реабілітації, надання допомоги в здобутті освіти та працевлаштування, у разі потреби, виплата допомоги з безробіття та надання позичок, а також деякі інші послуги.

Зміст соціального захисту та адаптації включає комплекс спеціально розроблених програм із забезпечення соціально-побутових потреб військовослужбовців, звільнених у запас, їх пенсійного та житлового забезпечення, організації та проведення дозвілля, надання необхідної допомоги членам їхніх сімей, а також психологічної та професійної адаптації.

У структурі американських органів виконавчої влади проблеми соціального захисту та соціальної адаптації військовослужбовців як діючих, так і тих, хто перебуває в запасі, займається:

- Міністерство оборони, яке згідно з чинним законодавством, щорічно подає Президенту доповідь про заходи щодо покращення соціального захисту

та результати, отримані в ході порівняння рівня грошового забезпечення військовослужбовців зі ставками заробітної плати цивільних службовців з відповідними рекомендаціями щодо перегляду основних видів забезпечення [27, с. 118];

- Міністерство у справах ветеранів, яке відає справами щодо встановлення пільг, призначення допомоги та пенсій, захисту прав колишніх військовослужбовців, учасників бойових дій, ветеранів, які перебувають на дійсній військовій службі, а також іншими проблемами соціального захисту військовослужбовців збройних сил поза рамками відповідних спеціалізованих служб [23, с. 141];

- у Сенаті США соціальним захистом військовослужбовців займаються комітет із збройних сил та комітет у справах ветеранів, який включає відділи, що вирішують питання компенсацій, пенсій та страхування, питання освіти та перекваліфікації, професійної підготовки та зайнятості, а також соціальних гарантій та захисту здоров'я військовослужбовців, звільнених у запас, та членів їх сімей [76, с. 57];

- окремі питання соціального захисту американських військовослужбовців вирішує Міністерство охорони здоров'я та соціального забезпечення;

- поряд із державними структурами, проблемами соціального захисту та соціальної адаптації ветеранів збройних сил США активно займаються численні громадські організації, асоціації та фонди. До завдань, які розв'язують ці організації, входить захист прав військовослужбовців, звільнених у запас, та членів їхніх сімей [70, с. 67].

Слід зазначити, що державні органи США зобов'язані здійснювати соціальний захист і соціальну адаптацію військовослужбовців, як під час проходження служби, так і після їх звільнення зі збройних сил. Відповідно до американського законодавства, військовослужбовці, звільнені в запас, користуються перевагою при наймі на державну службу, де пріоритетом при

прийомі на роботу в урядові організації користуються учасники бойових дій, а також ті, хто має урядові нагороди або отримали інвалідність за час служби.

Слід зазначити, що вжиті Конгресом США додаткові заходи соціального захисту щодо ветеранів передбачають такі заходи, як:

- виплату одноразової грошової допомоги зі звільнення в запас, у розмірі від 30 до 100 тис. доларів залежно від звання та вислуги років;

- безкоштовне проживання ветеранів та їх сімей у державних житлових будинках протягом 6 місяців, з подальшою оплатою переїзду до будь-якого американського міста на вибір;

- безкоштовне медичне обслуговування цієї категорії осіб на термін до 120 днів, а також безкоштовне лікування протягом 1 року захворювань, набутих під час несення військової служби;

- виплату допомоги з безробіття протягом 26 тижнів;

- збереження за ветеранами права купувати у військових магазинах товари [40, с. 136].

У Німеччині нормативно-правове регулювання соціального захисту та соціальної адаптації даної категорії громадян складається з: Конституції ФРН; ФЗ «Про військову службу» (1986 р.); ФЗ «Про правове становище військовослужбовців бундесверу» (1975 р.); ФЗ «Про статус військовослужбовця»; ФЗ «Про оплату державних службовців»; федеральної програми «Загальнодержавна діяльність» [23].

Німеччина бере на себе обов'язок соціального захисту та соціальної адаптації військовослужбовців, членів їхніх сімей та військових пенсіонерів. Зокрема, вирішення питань, що входять до цієї галузі:

- належить до безпосередньої компетенції Міністерства оборони ФРН, до складу центрального апарату якого, поряд із правовим, бюджетним та іншими відділами, входять соціальні відділи, що виконують функції соціального та правового захисту військовослужбовців;

- частиною питань соціального захисту та соціальної адаптації

військовослужбовців, звільнених у запас, відповідно до виділеного функціонала, також займаються Міністерство праці та соціальних відносин, Міністерство у справах сім'ї та літніх громадян, Міністерство охорони здоров'я [28, с. 96].

Слід враховувати той факт, що питаннями соціального захисту та соціальної адаптації цієї категорії громадян у ФРН займаються і громадські організації, зокрема, Спілка військовослужбовців бундесверу, діяльність якої спрямована на відстоювання духовних, соціальних та професійних інтересів його членів.

Грошова компенсація в залежності від вислуги років виплачується за той проміжок часу, протягом якого звільнений у запас військовослужбовець може залишатися без роботи і становить від 6 до 36 місяців. Відповідно до законодавства ФРН сума грошової компенсації визначається з урахуванням зонально-територіальних надбавок і здійснюється у розмірі 75% останнього місячного окладу, тоді як сума одноразової допомоги з матеріальної допомоги військовослужбовцям, звільненим у запас, визначається залежно від строку служби без оподаткування [37, с. 241].

Соціальний захист та соціальна адаптація, звільнених у запас військовослужбовців у Великобританії займається низка міністерств, серед яких необхідно виділити: Міністерство оборони; Міністерство охорони здоров'я; Міністерство соціального захисту.

У Великобританії реінтеграцію колишніх військовослужбовців у нові умови громадянського суспільства прийнято розглядати не як разовий акт, а як комплекс заходів щодо пенсійного забезпечення, перепідготовки та професійної переорієнтації військовослужбовців та членів їх сімей [28, с. 96]. Іншими словами, соціальний захист та соціальна адаптація даної категорії громадян розглядається урядом Великобританії як довгострокова політика з регулювання безперервного процесу взаємодії військової та громадянської сфер життя суспільства.

Слід зауважити, що звільнення у Франції військовослужбовців із збройних сил здійснюється згідно з відповідним декретом Уряду на підставі віку, за станом здоров'я, вислугою років, особистого бажання, за вчинення дисциплінарних вчинків або у зв'язку з безперспективністю. Для військовослужбовців у зв'язку із звільненням у запас встановлено три види пенсій: за вислугою років (що прослужили у ВС не менше 15 років), інвалідності (втратили працездатність на 10-100%) та у разі втрати годувальника (одержують утриманці загиблого), розмір яких становить не нижче 50% основного окладу. Якщо військовослужбовець, звільнений із збройних сил, має на вихованні дітей, які не досягли повнолітнього віку, то державою виплачується надбавка у розмірі 10% нарахованої пенсії на трьох дітей та по 5% кожній наступній дитині, яка індексується залежно від зростання інфляції [15].

Таким чином, розглянувши сутність, структуру та зміст соціального захисту та соціальної адаптації, звільнених у запас військовослужбовців деяких зарубіжних країн, можна стверджувати, що у світовому співтоваристві акумульовано значний потенціал створення та функціонування розвиненої системи із соціального захисту та адаптації даної категорії громадян.

З метою імплементації досвіду іноземних країн щодо соціального захисту та адаптації учасників АТО, ООС та членів їх сімей, необхідним є коригування нормативно-правової бази соціального становища звільнених військовослужбовців; додаткове матеріальне заохочення військовослужбовців, охочих звільнитися добровільно, під час реформ Збройних сил; створення та підтримка громадських організацій, що представляють та захищають соціальні права звільнених військовослужбовців; надання інформації та завчасна підготовка військовослужбовців, які підлягають звільненню, до поведінки у суспільстві; прийняття до уваги особистісно-психологічних характеристик звільнених військовослужбовців та проблем зовнішнього та внутрішнього характеру, з якими їм доводиться стикатися в процесі адаптації та інтеграції в

умови громадянського життя (індивідуальний підхід, адресна допомога); формування умов перепідготовки, навчання.

3.2. Шляхи удосконалення соціального захисту учасників АТО

Сучасні умови спонукають державу переглянути напрями соціального захисту учасників АТО, адже існуючі інструменти, методи та форми забезпечення даного процесу виявились недосконалими та існують певні прорахунки, що вимагають прийняття рішень на рівні країни, зокрема на регіональному та місцевому.

Фінансування соціального захисту здійснюється за рахунок Державного бюджету, що позначається на дефіциті ресурсів, необхідних для ефективного соціального захисту учасників антитерористичної операції.

Основна увага акцентується на матеріальній допомозі, пільгах і грошовому забезпеченні. З огляду на сучасні виклики системі соціального захисту учасників АТО потрібна трансформація, зміна філософії, підходів, принципів і механізмів, які спонукатимуть людей до активних дій і прагнень піклуватися про свій добробут.

Відповідно до означених проблемних питань, необхідним є розроблення такої моделі соціального захисту, яка б в реальному часі забезпечувала комунікації суб'єктів і об'єктів соціального захисту, розвитку соціального партнерства й соціального капіталу, пріоритеті інновацій, використання потенціалу самозахисту особи.

Запровадження такої моделі потребує переходу від патерналізму до створення умов для реадaptaції, реабілітації та розвитку людського потенціалу УБД [6, с. 297].

У цьому напрямі необхідні зусилля держави як основного суб'єкта соціального захисту, які реалізуються через удосконалення інституціонально-правових основ, формування громадської свідомості, партнерства між

державою, громадським сектором і бізнес-структурами, налагодження зворотного зв'язку та постійного моніторингу потреб учасників [7, с. 234].

Метою запровадження моделі активної політики соціального захисту є створення умов як соціально-економічного та інституційно-правового характеру, так і таких, що спрямовані на забезпечення приросту людського й соціального капіталу шляхом використання потенціалу самозахисту, організації ефективної спільної діяльності суб'єктів і об'єктів соціального захисту, посилення заходів соціальної адаптації та запровадження інновацій.

Основними викликами щодо модернізації системи соціального захисту залишаються тенденція до збільшення кількості учасників АТО, невизначеність стратегічних пріоритетів державної політики їх соціального захисту, потреба у реформуванні пільгового й матеріального забезпечення.

З метою активізації системи соціального захисту потрібно визначити наявні ресурси, структурувати потреби, форми та інструменти соціального захисту, запроваджувати інновації, використовувати потенціал особи до самозахисту.

Ресурсні можливості суспільства змінилися у зв'язку з економічною кризою, затяжним характером бойових дій на Сході країни, пандемією коронавірусу. Також досі не створені умови для розвитку суспільних і приватних фондів соціального захисту, венчурних фондів, а матеріальне забезпечення учасників АТО не відповідає сучасним вимогам.

Основними потребами залишаються: грошова допомога, медична й психологічна реабілітація, соціальна й трудова адаптація, покращення житлових умов, надання санаторно-курортного лікування.

Тому, основними напрямками основних змін системи соціального захисту повинні бути:

- перехід від елементів патерналізму до субсидіарності, самореалізації особистості й соціального партнерства;
- посилення адресності соціальної допомоги;

- активізація соціального захисту засобами соціальної та трудової адаптації УБД;
- використання потенціалу самозахисту;
- запровадження нововведень у систему соціального захисту [9, с. 89].

На основі вище зазначеного сформовано модель політики соціального захисту учасників АТО, яка подана у додатку В.

Зазначимо, що формування моделі активної політики соціального захисту потребує дієвих механізмів й інструментів її реалізації. Наявний комплекс механізмів, а саме: інституціонально-правовий, соціально-економічний, інформаційно-комунікативний, адаптивно-психологічний, – в умовах реальної комунікації, удосконалення законодавчої бази, залучення інститутів громадянського суспільства й бізнесу, нових інструментів і форм соціального захисту, інновацій може бути комплексом базових механізмів реалізації публічної політики соціального захисту учасників АТО.

Також слід наголосити, що в цій моделі важливим кроком є затвердження спільної відповідальності суб'єктів при формуванні та реалізації політики соціального захисту. Громадські організації ветеранів стають посередниками між учасниками АТО і державою, потужними представниками інтересів учасників, орієнтують державу на актуальні проблемні питання у сфері соціального захисту.

Щодо інструментів реалізації соціального захисту, на нашу думку, до наявних (соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальні гарантії та компенсації, соціальна допомога) слід додати інструменти соціального партнерства.

У багатьох країнах Європи при наданні соціальних послуг населенню соціальним партнерством послуговуються організації сфер державного і недержавного характеру. Соціальне партнерство – це співпраця між владою, бізнесом і громадянським суспільством, що в сукупності дає потужний синергетичний ефект [71, с. 54]. Соціальне партнерство у сфері соціального захисту учасників АТО можна визначити як взаємодію між державними

органами, органами місцевого самоврядування, бізнес-структурами й інститутами громадянського суспільства задля спільної реалізації заходів соціальної допомоги й підтримки [77].

Такий комунікативний вимір дуже важливий для тих, хто брав участь у бойових діях, втратив фізичне й психологічне здоров'я. Саме учасники АТО можуть визначити найбільш актуальні потреби й проблеми, які можливо вирішити через соціальне партнерство [30; 77].

Актуальним напрямом розвитку на основі іноземного досвід використання соціальних ініціатив і підприємницьких підходів для вирішення соціальних проблем є соціальне підприємництво.

Саме соціальне підприємництво сьогодні є певною реакцією бізнесу й громади на нагальну соціальну проблему, яка потребує швидкого й інноваційного рішення, консолідації емоційного та інтелектуального людського ресурсу [14, с. 113].

Основними напрямками діяльності соціального підприємництва у сфері соціального захисту УБД повинні бути: вирішення соціальних проблем УБД, застосування інновацій і нововведень, створення соціальних послуг чи продуктів для покращення життя цієї категорії осіб.

Основними критеріями соціального підприємництва можуть бути: соціальна спрямованість, фінансова незалежність, прибуткова та інноваційна бізнес-діяльність, поширення досвіду соціального підприємництва з метою соціальної згуртованості громади [47, с. 178].

Соціальні підприємництва створюють певну соціальну цілісність, тобто користь для всього суспільства, вирішуючи конкретну соціальну проблему [71].

Перевага соціальних підприємств у їх здатності до генерації нових ідей, видів послуг, комбінації наявних ресурсів. У результаті ефективного функціонування соціального підприємництва посилюється підтримка учасників АТО через створення можливостей для їх соціальної адаптації та трудової реабілітації, надання більш якісної та своєчасної соціальної допомоги, соціальних благ і послуг.

Розвиток системи соціального захисту тісно пов'язаний із застосуванням інновацій у підходах, методах і формах організації соціального захисту. Інновацію визначають як управлінську діяльність, пов'язану зі створенням послуг, використанням нового обладнання з метою мінімізації витрат, що істотно поліпшують якість соціальної сфери або результат упровадження нововведень, які принесли реальну користь. У свою чергу нововведення – це економічні та організаційні зміни, новий вид методу, технології, уперше створений засіб, який задовольняє суспільні потреби/процес виникнення зміни/ідеї, що сприймається як нова [18; 26; 71].

Унаслідок застосування інновацій позитивні зміни повинні сприяти покращенню самопочуття УБД й суспільства. До таких змін не відноситься повне скасування соціальних пільг і використання тільки потенціалу самозахисту, що може призвести до мітингів і страйків, невдоволення суспільства, тому доцільно застосовувати математичні підходи для оцінки потенціалу самозахисту УБД, методичні підходи для впровадження нової системи економічно й соціально обґрунтованих пільг для УБД, нові моделі комунікації та партнерства між різними інституціями.

До інновацій і нововведень у соціальному захисті УБД можна віднести:

- створення й супровід реєстру ветеранів, що дозволить більш ґрунтовно вивчити проблеми ветеранів для своєчасного їх вирішення [18, с. 94];
- розширення персоніфікованих баз даних, тобто інформаційних баз із різних питань (медичної, психологічної реабілітації, соціальної та трудової адаптації), що може бути допоміжним елементом у комплексній системі підтримки;
- е-ветеран – сучасна інформаційно-довідкова система, розроблена спеціально для ветеранів війни, у якій узагальнено інформацію щодо послуг із психологічної допомоги й санаторно-курортного лікування [30];
- використання потенціалу самозахисту для індивідуального вибору інструментів і форм соціального захисту;

– фандрейзинг, тобто залучення ресурсів від міжнародних організацій і фондів громадськими організаціями, проектами, соціальними підприємцями для реінтеграції та підтримки [33];

– венчурні фонди й розвиток франчайзингу, що дозволить удосконалити трудову адаптацію [7].

Таким чином, запровадження моделі активної політики соціального захисту дозволить:

- удосконалити чинне законодавство в зазначеній сфері;
- удосконалити взаємодію між органами державної влади, ОМС, інститутами громадянського суспільства й бізнес-структурами щодо формування й реалізації політики соціального захисту учасників АТО;
- отримати послуги з відновлення фізичного й психологічного здоров'я, санаторно-курортного лікування учасників АТО;
- посилити адресність отримання грошових компенсацій і пільг учасників АТО;
- отримати послуги із соціальної адаптації, можливість для власного розвитку, самозахисту й соціалізації в суспільстві учасників АТО;
- отримати можливість для започаткування власної справи учасників АТО;
- оптимізувати й удосконалити форми й методи соціального захисту учасників АТО;
- сформувати позитивний образ учасників АТО;
- залучити додаткові організовані і неорганізовані форми соціального захисту учасників АТО.

Застосування нових інструментів, інновацій і нововведень дозволить створити гнучку систему забезпечення соціальної стабільності й підвищити ефективність соціального захисту учасників АТО.

Висновки до розділу 3

На основі дослідження зарубіжного досвіду в частині соціального захисту військовослужбовців визначено, що в західних країнах гарно розвинута та нормативно впроваджена система соціального захисту військовослужбовців та їхніх сімей. Іноземні країни спрямовані на формування соціальних гарантій таким чином, щоб вони задовольняли всі категорії зацікавлених ланок суспільства. Соціальні пільги включають в собі: матеріальні виплати, страхування, програми професійної реабілітації, пільгове медичне обслуговування, позички на будівництво житла, організація поховання та інші. В кожній країні є спеціальні державні чи громадські організації, які відповідають за формування та реалізацію соціальних гарантій військовослужбовців та членів їх сімей

З метою створення умов як соціально-економічного та інституційно-правового характеру, так і таких, що цілеспрямовані на забезпечення приросту людського й соціального капіталу напрямом використання потенціалу самозахисту, організації ефективної спільної діяльності осіб і об'єктів соціального захисту, посилення заходів соціальної пристосування та запровадження інновацій, запропоновано запровадження активної моделі виконання політики соціального захисту. Для досягнення мети моделі представлено активізувати інноваційну діяльність у підходах, методах, а також формах організації соціального захисту та потенціал самозахисту особистості. Розглянутий підхід до оцінки потенціалу соціального самозахисту учасників АТО дасть можливість індивідуального й аргументованого вибору форм, а також інструментів соціального захисту.

ВИСНОВКИ

Дослідження особливостей механізму державного регулювання соціального захисту учасників АТО, ООС та членів їх сімей дозволило зробити ряд теоретичних та практичних висновків:

Сьогодні соціальний захист в Україні реалізується у трьох напрямках: соціальний захист громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах, соціальний захист громадян за ознакою професійної приналежності та соціальний захист громадян за заслуги перед державою.

Державна політика спрямована на забезпечення прав, гарантій та компенсацій військовослужбовцям шляхом формування соціального захисту спрямованого на адаптацію їх до мирного життя, психологічну реабілітацію, надання технічних засобів реабілітації, житла, санаторно -курортного лікування, пенсійного забезпечення, освітніх послуг, пільг. Тим самим здійснюється мінімізація впливу соціально-психологічних проблем на ветеранів.

Відповідно до змін, які було внесено у нормативно-правові акти до учасників бойових дій з 2014 р. віднесено АТО, ООС, що виявилось у наступному визначенні: «учасники, які брали безпосередню участь в АТО, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах АТО у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів».

На основі проведеного дослідження визначено, що система соціального захисту виконує дві головні функції: реабілітаційну, яка зменшує негативні наслідки участі у військових діях шляхом надання адресної соціальної допомоги (пільг, гарантій і компенсацій); превентивну, яка запобігає негативним наслідкам шляхом створення умов для участі учасників АТО в системі загальнообов'язкового державного страхування та подальшому житті в суспільстві після демобілізації.

До основних заходів державного регулювання соціального захисту населення слід віднести наближення мінімального розміру пенсій до величини прожиткового мінімуму; встановлення компенсаційних виплат та допомоги найменш захищеним верствам населення; удосконалення програм допомоги з безробіття/вихідної допомоги; надання пільг (допомог, компенсацій, дотацій), гарантованих державою; впровадження сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, що залишилися без піклування батьків.

Складовими механізму державного регулювання є: організаційний, нормативний, інформаційний, фінансовий, економічний. Такі складові, як фінансово-економічний, матеріальний, кадровий та інформаційно-комунікаційний формують ресурсну складову механізму державного регулювання соціального захисту.

У процесі реалізації механізму державного регулювання соціального захисту на основі складових даного механізму необхідним є формування системи принципів, які є взаємозалежними та повинні враховуватись у комплексі. Основними інструментами реалізації соціального захисту учасників АТО є соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога, соціальні гарантії та компенсації.

Визначено, що принципи, інструменти, методи соціального захисту формують механізм державного регулювання соціального захисту учасників АТО, на основі якого формуються та розробляються політики, концепції, стратегії та програми, реалізація яких забезпечить ефективність отриманих послуг та позитивне сприйняття.

На основі аналізу нормативно-правового регулювання соціального захисту учасників АТО визначено, що на державному рівні сформовано нормативно-правову систему соціального захисту учасників АТО яка визначає права та свободи, пільги та соціальні гарантії. Врегульовано питання отримання статусу учасника бойових для військовослужбовців та військовозобов'язаних осіб, та не до кінця вирішена проблема надання статусу учасника АТО добровольцям.

Органи, що здійснюють державне регулювання соціального захисту учасників АТО можна розділити на дві підгрупи: 1) органи загальної компетенції (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, страхові та нестрахові державні фонди); 2) органи спеціальної компетенції (інститут Уповноваженого Президента України з питань реабілітації учасників АТО, Державна служба у справах ветеранів та учасників АТО, Центри допомоги учасникам АТО).

Важливою ланкою реалізації державної політики у сфері соціального захисту учасників АТО в межах Тернопільської області є Департамент соціального захисту населення. Департамент представлений як чіткий злагоджений механізм, де кожен структурний підрозділ має певні цілі та наділений конкретними функціями. Досліджено, що департаментом здійснюється виконання КПКВК 1501040 в повному обсязі протягом останніх трьох років.

З проведено аналізу визначено, що в області здійснюється активна робота щодо надання послуг з соціального захисту учасникам АТО. Спеціалісти державних структур всіляко намагаються допомогти і спростити військовим отримання якнайбільшого спектру належних їм послуг. Значна кількість учасників АТО, які скористалися послугами із психологічної реабілітації, санаторно-курортного лікування, забезпечення земельними ділянками, забезпечення житлом, працевлаштування, здійснення професійної адаптації,

тощо свідчить про доступність та зрозумілість соціального захисту даної категорії громадян.

Розглянувши сутність, структуру та зміст соціального захисту та соціальної адаптації, звільнених у запас військовослужбовців деяких зарубіжних країн, можна стверджувати, що у світовому співтоваристві акумульовано значний потенціал створення та функціонування розвиненої системи із соціального захисту та адаптації даної категорії громадян.

На основі проведено дослідження визначено, що з метою удосконалення соціального захисту необхідним є розроблення моделі активної політики соціального захисту учасників АТО, яка ґрунтується на комунікації суб'єктів й об'єктів соціального захисту, розвитку соціального партнерства й соціального капіталу, пріоритеті інновацій і нововведень, використання потенціалу самозахисту особи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України: підручник. К. : Юрид. думка, 2004. 584 с.
2. Аналітично-статистичні матеріали Департаменту соціального захисту населення в Тернопільській області. URL: <https://sobes-ter.gov.ua> (дата звернення: 16.06.2021).
3. Блінов О. А. Організація надання психологічної допомоги військовослужбовцям у воєнний час. Київ : НАОУ, 2006. 80 с.
4. Борецька Н.П. Концептуальні основи соціального захисту населення. *Економіческие проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины*. Донецьк: ІЕП НАН України. 2013. С. 18–32.
5. Бюджетний кодекс України : Закон України № 2456-VI від 08.07.2010р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 16.06.2021).
6. Гордієнко Є. П. Збереження та розвиток соціального капіталу ветеранів АТО. *Публічне управління XXI століття: синтез науки і практики*: зб. тез ХХ Міжнар. наук. конгресу., 19 квітня 2019 р. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2019. С. 296–299.
7. Гордієнко Є. П. Інституційне забезпечення реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2020. № 2 (58). С. 231–239.

8. Гордієнко Є. П. Нормативно – правове забезпечення соціального захисту учасників бойових дій. *Ефективність державного управління*: зб. наук. пр. Львів: Вид-во ЛРІДУ НАДУ, 2018. № 1 (54). С. 117–125.

9. Гордієнко Є. П. Світовий досвід формування та реалізації політики соціального захисту учасників бойових дій. *Вісн. НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2020. № 1 (96). С. 86–94.

10. Гусак О. Г. Світовий досвід вироблення державної політики щодо формування міжпрофесійної мобільності військовослужбовців. *Державне будівництво*, 2008. № 1. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2008_1_75 (дата звернення: 19.02.2021).

11. Державна політика : підручник / Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Вашченко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) та ін. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. Київ : НАДУ, 2014. 448 с.

12. Державне управління та державна служба: словник-довідник / уклад. О.Ю. Оболенський. К.: КНЕУ, 2005. 480 с.

13. Дікань Л. В. Державний аудит : навчальний посібник. К. : Знання, 2011. – 503 с.

14. Доброва Н.В. Соціальне підприємництво. *Економічні інновації*. 2015. Вип. 59. С. 112–117.

15. Долматов А.С. Финансово-экономическое обеспечение военнослужащих Франции. *Зарубежное военное обозрение*. 2004. № 3. С. 56-59.

16. Енциклопедичний словник з державного управління / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

17. Енциклопедія державного управління: у 8 томах / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011.: Т.4: Галузеве управління / наук.-ред. колегія: М.М. Іжа (співголова), В.Г. Бодров (співголова) та ін. 2011. 648 с.

18. Жадан О. В. Людський чинник реалізації державної політики розвитку інноваційної економіки. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2020. Вип. 1 (68). С. 92–99.

19. Іващенко Т.О. Напрями удосконалення інституційного забезпечення функціонування механізму соціально-економічного захисту. *Економіка та держава*. 2010. № 2. С. 75–79.

20. Інформація щодо кількості осіб, котрі отримали статус учасника бойових дій. URL: <https://armyinform.com.ua> (дата звернення: 16.06.2021).

21. Кондратенко О. О. Загальні засади нормативно-правового забезпечення державного управління у сфері соціального захисту учасників антитерористичної операції та членів їх сімей. *Вісник НАДУ. Державне управління*. 2015. № 4. С. 113–120.

22. Кондратенко О. О. Міжнародний досвід щодо забезпечення державою соціальної захищеності ветеранів війни. *Держава та регіони : наук.-вироб. журн. Державне управління*. 2018. № 1 (61). С. 102–106.

23. Кондратенко О.О. Державне регулювання соціального захисту учасників антитерористичної операції та членів їхніх сімей: дис..к.н.держ.упр.: 25.00.02. НАДУ. Київ, 2019. 279 с.

24. Кондратенко О.О. Організаційно-структурне забезпечення державного регулювання соціального захисту учасників антитерористичної операції. соціальна і гуманітарна політика. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 1 (53). С. 6-12.

25. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.

26. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2003. 504 с.

27. Кривошей В. М. Американська модель державної політики у сфері соціальної адаптації та захисту учасників бойових дій. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 4 (23). С. 115-121.

28. Кривошей В. М. Європейські моделі державної політики у сфері соціальної адаптації та соціального захисту учасників бойових дій. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2019. Вип. 13. С. 93-97.

29. Кривошей В.М. Аналіз сучасних дослідницьких підходів до визначення механізмів державного управління у сфері соціального захисту та соціальної адаптації учасників бойових дій. *Економіка і держава. Серія: державне управління*. 2019. №3. С. 51-55.

30. Кучер В.А. Соціальне партнерство в системі соціального захисту учасників АТО: постановка проблеми. *Економіка та держава: наук.-практ. журнал. Серія: державне управління*. 2019. № 1(9). С. 37-46.

31. Лібанова Е. Бідність в Україні: визначення, критерії та показники. *Україна: аспекти праці*. 2001. № 6. С. 12.

32. Ліжевський А.Л. Змістовно-понятійна характеристика принципів публічного адміністрування у сфері соціального захисту. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2021. № 3. С. 56–60.

33. Ліжевський А.Л. Публічне адміністрування у сфері соціального захисту населення: інституційно-змістовна характеристика. *Правові новели*. 2021. № 13. Т. 2. С. 32–37.

34. Ліжевський А.Л. Теоретичні аспекти публічного адміністрування у сфері соціального захисту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 681–684.

35. Матвеева Ю. І. Тлумачення поняття «закон» як вимога принципу правової визначеності. *Наукові записки. Юридичні науки*. 2014. Том. 155. С. 18-20.

36. Мельник М. О. Формування комплексного механізму державного управління в сфері соціального становлення та розвитку молоді. *Демократичне врядування*. 2015. №. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_18 (дата звернення: 14.03.2021).

37. Мікрюков А.В. Правовое и финансово-экономическое обеспечение социальной защиты военнослужащих ФРГ. *Зарубежное военное обозрение*. 1999. № 11. С. 47-51.

38. Мусаєва І. Запровадження програмно-цільового методу формування місцевих бюджетів. Науковий вісник «Демократичне врядування». 2016. Вип. 16-17. С. 34-41.

39. Нормативно-правові акти України: Закони, Постанови, Положення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 16.06.2021).

40. Обертенюк В.Г. Социальная адаптация военнослужащих, граждан, уволенных с военной службы, в современных условиях: социологический анализ: дис. ... канд. соц. Наук. Ростов-н/Д, 2006. 279 с.

41. Обласна програми підтримки осіб, які брали участь в антитерористичній операції, операції Об'єднаних сил, членів сімей осіб, загиблих під час проведення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил, членів сімей Героїв Небесної Сотні, постраждалих учасників Революції Гідності на 2020-2024 роки: Рішення Тернопільської обласної ради від 28.11.2019 р. № 1507. URL: <http://te-rada.org/?id=300> (дата звернення: 08.09.2021).

42. Островський О.О., Волинець Н.В. Заходи психологічної реабілітації військово-службовців – учасників бойових дій. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2017. № 14. С. 236-241.

43. Офіційний сайт Департаменту соціального захисту населення в Тернопільській області. URL: <https://sobes-ter.gov.ua> (дата звернення: 16.06.2021).

44. Офіційний сайт Тернопільської обласної державної адміністрації. URL: <https://oda.te.gov.ua> (дата звернення: 16.06.2021).

45. Положення про Департаменту соціального захисту населення в Тернопільській області. URL: <https://sobes-ter.gov.ua/polozhenya.html> (дата звернення: 16.06.2021).

46. Положення про Міністерство у справах ветеранів України: постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 №1175. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-%D0%BF> (дата звернення: 21.01.2021).

47. Полякова О.М. Концепція соціального підприємництва в українському контексті. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. № 56. С. 176–182.

48. Приходько В. П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою. *Інвестиції: практика і досвід*. №15. 2013. С.6-8.

49. Про відзнаку Президента України «За участь в антитерористичній операції»: Указ Президента України від 17.02.2016 №53/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2016> (дата звернення: 21.01.2021).

50. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 №2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 12.01.2021).

51. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14.09.2019 №294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20> (дата звернення: 12.01.2021).

52. Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції: Указ Президента України від 18.03.2015 №150/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150/2015> (дата звернення: 18.01.2021).

53. Про Єдиний державний реєстр ветеранів війни: Постанова Кабінету Міністрів України від 14. 08. 2019 №700. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/700-2019-%D0%BF> (дата звернення: 21.01.2021).

54. Про заохочення військовослужбовців-учасників антитерористичної операції: Указ Президента України від 19.05.2014 №480/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480/2014> (дата звернення: 21.01.2021).

55. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції, осіб, які здійснювали заходи із

забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та постраждалих учасників Революції Гідності: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.2015 № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 21.01.2021).

56. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серп. 2014 р. № 413. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-%D0%BF/paran10#n10>

57. Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2017 №432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF> (дата звернення: 21.01.2021).

58. Про Збройні Сили України: Закон від 06.12.1991 №1934-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1934-12/para0147#o147> (дата звернення: 12.01.2021).

59. Про оборону України: Закон від 06.12.1991 №1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 12.01.2021).

60. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. №183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 22.01.2021).

61. Про розподіл субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату грошової компенсації за належні для отримання жилі приміщення для деяких категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також членів їх сімей: розпорядження Кабінету Міністрів

України від 01.07.2020 р. № 798-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 22.01.2021).

62. Реформа підтримки ветеранів. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/bezpeka-ta-oborona/reforma-pidtrimki-veteraniv> (дата звернення: 12.05.2021).

63. Реформування соціальної політики в Україні: проблеми та перспективи : навч.-наук. вид. / авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін. К. ; Львів, 2012. 368 с.

64. Скуратівський В. А., Палій О. М. Основи соціальної політики : навч. посіб. Київ : МАУП, 2002. 200 с.

65. Смірнов В.О. Політична воля як чинник державотворчої діяльності: : об'єктивні та суб'єктивні детермінанти. Київ: Логос, 2019. 384 с.

66. Собченко В. В. Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2011. № 4 (35). С. 216–229.

67. Соціальний захист учасників бойових дій. Кращі практики / Європейський інформаційно – дослідний центр. Київ, 2016. 14 с.

68. Соціальний захист: Посібник з тем. Бірмінгем, Великобританія: GSDRC, Університет Бірмінгема. URL: <https://gsdrc.org/topic-guides/social-protection/what-is-social-protection/> (дата звернення: 21.10.2021).

69. Соціальні результати державних програм: теоретико-методологічні та прикладні аспекти оцінювання : монографія / за ред. Е. М. Лібанової ; Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Умань : Видавець «Сочінський», 2012. 312 с.

70. Структура и механизм системы социальной защиты военнослужащих и ветеранов вооруженных сил США. М.: Изд-во ВС РФ, 1993.

71. Терещенко Д.А. Державно-приватне партнерство як механізм стимулювання розвитку людського капіталу. *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. праць. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2020. №1 (68). С. 53–61.

72. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2008. Вип 1. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik/fail/O_Fedorchak.pdf (дата звернення: 16.06.2021).

73. Фінансово-економічний механізм ефективного функціонування аграрних підприємств України : монографія / Л. М. Худолій та ін. Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ : Компринт, 2017. 266 с.

74. Чижов Д.А. Нормативно-правове забезпечення права на соціальний захист учасників АТО та членів їх сімей. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія *Юридичні науки*. 2016. № 845. С. 173-182.

75. Шевчук О., Ментух Н. Правові аспекти професійної орієнтації учасників АТО. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Випуск 3 (11). С. 96-99.

76. Шігов М.А. Опыт социальной адаптации уволенных в запас военнослужащих некоторых стран НАТО. *Зарубежное военное обозрение*. 2005. № 3. С. 46-51.

77. Tereshchenko D.A., Kruhlov V.V. Public-private partnership as tool for developing regional labor potential. *Nauka innov.* 2019, 15(6). 5–13. Scopus. URL: [http://scinn.org.ua/en/archive/15\(6\)/15\(6\)01](http://scinn.org.ua/en/archive/15(6)/15(6)01) (дата звернення: 16.06.2021).